

REIJSBESCHRIJVING

VAN

DEN WEG UIJT SAMARANGH,

NAE

DE KONINCKLIJKE HOOFDPLAETS MATARAM,

MITSGADERS DE

ZEEDEN, GEWOONTEN ENDE REGERINGE VAN DEN SOUSOUHOUNAN,

GROOT MACHTICHSTE KONINGK VAN 'T EIJLANT JAVA.

Den weg van Batavia's reede nae Samârangh wert geoordeelt 53 à 54 Duijtse mijlen (gelegen 7 mijlen van Japâra), alwaar alle uijtlanders, 't zij gezanten ofte particuliere persooenen (nae de Matâram tenderende) ter zee met hun scheepen ofte vaertuijgen aenkomen, ende voorts te lande derwaerts reijzen.

Samârangh is een fraeije redelijke Javaensche zeestadt, doch onbe-
muert, bewoont met omtrent 20 à 25000 huijsgesinnen; maeckende
uijt (nae mijn opinie) 30,000 mannen ende 10,000 vrouwen ende kin-
deren, hun ernerende met visserijen, houthacken, planten, zagen, rijst-
planten ende sommige sobre neringen; alhier werden ordinair 's Ko-
ninghs gesanten verwacht, die met groote suite ende pompe de Holland-
sche gesanten (boven alle andere natiën) nae boven convoijeren.

Van Samârangh reijst men meest zuidwaerts, over 't eerste voorge-
geberchte, passeerende d' eerste dag, binnen de distantie van 6 mijlen,
niet min dan 8 à 10 dorpen, aen den weg gelegen, ieder bewoont met
60, 70 à 100 huisgesinnen, haer alle met rijsplanten ernerende, be-
halven de dorpen ter zijden affgelegen.

De eerste rustplaets van Samârangh is, nae 6 mijlen advance, in een
dorp, genoempt Ongâran, gelegen aen den voet van een hoogen ende

seer plaijsanten berch, genaempt als het dorp Ongâran. Desen berch steeckt veeltijts met zijn top door de wolcken, niettemin is deselve meest tot boven toe gecultiveert ende met swarte suijcker ende andere vruchtboomen beplant, die van 't aff- ende uijtvløojende waeter altoos connen bevochticht werden; alhier begint zich 't eijland als een wonder ende sieraet van de nature op te doen, met soo schoone en heerlijke rijsvelden, item allerleij boom- ende aerdvruchten, dat sulx niet te plaisant can afgebeeld worden.

Ongâran is omtrent bewoont met 3 à 400 huijsgesinnen, die subject zijn alle aensienlijke reijsgers (nae de Koninck tenderende) met cost ende huijsingh te verschaffen, dat bij dese menschen met groote slaeffse eerbiedigheijt seer mildelijck wert geobserveert, sonder dat zij, op poene van 't lijff, ijts van mij oijt daer vooren hebben mogen ontfangen.

Van Ongâran reijst men over hoogh landt, ende tusschen de bergen door, laetende aen de rechter ofte de westzijde, het gem. hooge geberchte, ende tusschen de wegh ende dit geberchte, een valeije op 't minste $2\frac{1}{2}$ à 3 mijlen breed, alle met rijs beplant, dat door ontallijcke affloopende rivierkens van 't hooge geberchte nederdaelende, bevochticht wert, zich aldaer tot malcanderen versaemelende, ende de rivier van Damack tot losingh invloejende. Hier beginnen oock de dorpen meerder te werden, passeerende somwijlen 3 à 4 in een ure tijt, alle met aerdige naemen, nae de constitutie der landen affgebeelt; nae 6 mijlen advance comt men in 't dorp Chiandi, ofte wat verder Salâtiga, grooter ende rijcker bevolkt dan Ongâran: hun alle met den landbouw ernende. Van Samârangh tot hier passeert men ongelooffelijke Jatij ofte cijcken bosschen, van hooge en bovengemeen swaere boomen, daer men uijt de sommige plancken can zaegen, welcke niet min dan 3 à $3\frac{1}{2}$ voeten breed zijn, ofte balcken hacken, sodanich in de beschrijvinge van Java geseijt is.

Van Salâtiga ofte Chiandi voort reijsende, langs den soom van 't voorgem. geberchte, dat hier noch veel hooger is als Ongâran, laet men de rijsvelden, ongelooffelijk groot, aen wederzijden, voornaementlijk ter rechterhand, leggen, op alle $\frac{1}{2}$ ende $\frac{3}{4}$ mijlen met schoone dorpen rondsom in de velden verspreijt; passeerende den derden dagh de rivier Damack,

loopende tusschen 't geberchte met groot gedruis langs de clippen door, over dewelcke een schoone massive brugh geleijt is, van dicke Jatij balcken ondersteunt; ieder planck van dese bruch is een balck van 10 à 12 duijmen viercant, bequaem om met duijsende eliphanten ende swaer geschut over te marcheren; de lenghte is omtrent 300 passen. Dese brugh leijt in een woest ende naer berchachtich bosch, ende heeft men den derden dagh (uijt oorsaecke van de bergen ende bosschen) weijnich dorpen. Van Chiandi ofte Salâtiga reijst men ordinair 7 mijlen tot de eerste poort ofte openingh van de provintie Matâram, genaempt Selimbij; dese poort leijt omtrent 18 à 19 mijlen van Samârangh, tusschen 't woeste geberchte, maeckende deselve aen die zijde een pas tot den ingangh van den Matâram, beset met krijgsvolck. Binnen dese poort leijt een groot dorp, met 15 à 1600 huijsgesinnen landbouwers bewoont, behalven de militairen, die alle nieuwe maenen ordinair verwisselt werden. Hier over is gestelt een Nebeij ofte grooten Heer, wiens officie is van alles wat daer passeert notitie te houden, mogende sonder speciael licent-brieffken uit de Matâram niemant passeeren nae Samârangh.

Door de poort Selimbij gepasseert zijnde, heeft men nogh 1 à 1½ mijl woeste ende berchachtige bosschagie, wanneer zich 't land weder soo vermaeckelijk opdoet, dat 't selve een ingangh tot een aerds paradijs verthoont; hebbende ter rechterhand nogh al 't vervolch van 't voorgem. geberchte, ende in de valeije 't vervolch van deselve rijsvelden. Dese rijsvelden werden hier rondsom soo groot, dat men die niet mogelijk is over te sien; schoon men op een taemelijcken berch staet, stuijtende 't gesicht rondsom in de velden, tegens seer fraeije, hooge, berchachtige heuvelen; seer schoon met allerlei boom-ende aerdvruchten beplant, ende met ontallijcke dorpen beslaegen, die, een goede canonschoot van malcanderen, rondsom verspreijt leggen; ter rechter hand passeert men de voet van een uijt nemenden hogen (doch meest bebouden) berch, genaempt Marbâbou, zich met laege heuvelen aen Ongâran sluijtende. Alle deze bergen ende heuvelen geven soo overvloedigen waeter van hare hooghten neerwaerts, dat 't selve sonder zich in Godes milde goetheijt aen ons ondancbaere menschen te verwonderen, niet can aengesien

werden, oock can ick niet naelaeten van desen berch Marbâbou te getuigen (siende dat een weinich van de top rooekte) op desselfs schoonheit soo verliëft te wesen, dat ick lust had die te gaen besichtigen, maer meer dan $5\frac{1}{2}$ [2 $\frac{1}{2}$] uren, op een achtermiddach, langs eenen fraeijen wech geclommen hebbende, vonden ons soo moede, dat mijne gesellen ende mij zelfs de moed ontviel, om sonder nachtrust den top te bereiken, passerende in die corten tijt niet minder dan 12 gehuchten, de minste met 12 [15] à 16 huijsgesinnen bewoont, die ons alle met groote verwonderinge, ongelooffelijke cere beweesen, ende reede met een draechstoeltien bereijt waeren mij booven te draegen; wij zaegen alhier, besuijden ende benoorden, den ocaen, en soo vermaeckelijke landsdouwen, als op de werelt ergens zijn magh, springende aan den voet van dit geberchte, tusschen uijt groote steenen ende clippen, soo schoone natuurlijke fonteynen, alle cristalijn blanck waeter, dat 't zelve wel meriteert in desen gedacht te werden. Van desen berch Marbâbou reijst men voort, door dese heuchelijke velden, tot aen de 2de poort, Tadie, welke een 2de ingangh tusschen 't geberchte in de Matâram maeckt; dit dorp nae 't geberchte Tadie genaempt, is seer volckrijck ende passeert men hier een schoone rivier, die seer veel waeter uijt d' omleggende bergen in haer schoot ontvangende, soo snel affloopt, dat geen brugh bij menschen handen gemaect, in de regentijt deselve soude connen wederstaen; in de zoomer ofte het drooge saisoen passeert men deselve lichtelijk tusschen en over de groote clippen ende steenen, die haer rugh, door snee ende uijtschueren van 't water, als dan op sommige plaetsen wel 40 à 50, jae tot 200 voeten booven steecken, die in den regentijt niet alleen onderloopen, maer zelfs overvloeijen, ende haer wijte op 1, 2 à 3 canonschooten booven d'oevers verspreijt.

De wegh van Selimbij tot Tadie, wert gehouden op 7 Duijse mijlen, ende niet min dan 25 à 26 mijlen van Samârangh; door de poort Tadie voortreijsende, comt men binnen 't vermaeckelijke geberchte, dat den Matâram rondsom bevanght, ende besluijt; hier leggen de dorpen aen alle zijden (omdat het land tusschen 't gem. geberchte meest vlack is) soo overvloedich, dat ze niet te tellen zijn, ende wert niet getwijffelt, ofte deselve passeren het getal van 3000, alle in seer schoone

rijsvelden, op heuvelachtige plaetsen, met fruitboomen versiert, ende bamboesen beheijnt, gebout. Dese dorpen zijn oock alle seer volkrijk, ieder dorp met 100, 150 tot 1000 à 1500 huijsgesinnen bewoont, soo dat het alhier, omtrent de Matâram genaeckende, schijnt dat de Myrmidones haer selven hier geplant hebben. Het land is aldaer soo rijk van schoone rivieren ende springende waeteren, dat de nature schijnt een proeffstuck van vermaeck geformeert te hebben, om haer selfs te verheugen, naulijx één dorp zijnde ofte men can zich gaen baden ende wasschen in de uijtspringende aderen, die de Javaenen op sommige plaetsen seer aerdich met de berchsteenen geacomodeert hebben, tuschen welcken 't waeter continueel wegh vloeijt nae de naeste rivierkens.

Het geberchte Ongâran ende Marbâbou omringht algevolgelijk de westzijde van de Matâram, streckende van Samârangh (daer 't selve $1\frac{1}{2}$ mijl van de strant zijn aenvangh neemt) meest zuijden ten westen nae den meergenoemden bergh Ongâran, van daer Z. Z. W. tot den berch Marbâbou, van Marbâbou meest recht zuijden tot den Belirangh, omtrent 2 mijlen benoorden Tadie; deesen Belirangh is noch hooger dan Marbâbou, ende wert gehouden voor den alderhooghsten berch van 't land, die onse scheepen uijt Europa comende, ende 't land van Java in 't ooste saisoen aendoende, wel kennen, desselve wel 36 mijlen van de wal te zien zijnde, door zijn groote hoogte. Desen berch eijndicht allengskens op een distantie van 8 à 10 mijlen tot aen de zuijdzijde van 't land, dicht aen de zee leggende, omtrent 6 mijlen van 's Koninghs hoff ende 10 mijlen van de zee in 't zuijden. Soo dat de wech van Samârangh tot in de Matâram gehouden wert door bosschen ende omwegen, op omtrent 30 mijlen, ende tot aen de zuijdzijde 34 mijlen, hoewel in de rechte distantie niet meer dan 20 mijlen, van d' eene strant tot d' andere, recht zuijden ende noorden gereeckent wert.

Aen de poort Tadie gemelt, leijt mede een ordinair crijgsmacht, stercker als aen Selimbij, ende is men aen dese poort seer nacuw sicnde, wie dat er passeert, soo wel in 't uijtgaen als binnenreijzen; hier over is een groot Heer tot Gouverneur gestelt, die van alles aen 's Koninghs Commissarissen redenen moet geven, als den rechten ingangh tot den Matâram ende des Sousouhounans's hoff zijnde.

Dese beide poorten, Selimbij ende Tadie, leggen tusschen 't geberchte op den pas ingedrongen; aen beide zijden is het land seer woest van wildernis, ende met houten heijningen beset; de poorten zijn van hout, die tusschen de bergen als haere muren, ingetimmert zijn, niettemin can men genoehsaem ter zijden de poorten, langs de ongebaende weegen over 't geberchte climmen, hoe wel beter bij Tadie als Selimbij, doch den overclimber betrapt zijnde, dat grootelijks zijn perijckel heeft, soude sulx met zijn hals, sonder genaede moeten boeten, als een kenteecken dat hij een misdaeder, dieff, fugitijff, doodslaeger, enz. wesen moeste.

Van Tadie voort reijsende passeert men noch 2 poorten, een mijl Z. ende N. van malcanderen, genaempt Oupack, ende de naeste aen de stadt Caliadier; aen dese beide poorten wert soo heel naeu niet gesien, niettemin door Oupack magh niemand onbekent passeeren, ende is mede met krijgsvolck beset.

De poort van Caliadier can niet gepasseert werden, ofte men gaet eerst door een sterck affloopende rivier, daer sich veel cleijne in vergaderen. Een cloeck man is hier onmagtigh tot de knie in 't waeter te staen sonder wegh gespoelt te werden, doch is ordinair in 't drooge saisoen niet boven een knie diep, de hooge oevers noghtans getuijgende, dat hij in de regen saisoenen wel 150 voeten hoogh vloeijt.

Binnen Caliadier zijnde, is men in de Matâram, die hier zijn populouse aenvangh neemt, zijnde 't selve in de rechte wech een breede straet, loopende wat vlammente gecrompt, doch in zijn streckingh meest recht zijden ende noorden; dese streeck is niet min dan 2 mijlen langh, corresponderende in 't zijden recht op des Koninghs hoff, loopende door dese straet diverse rivieren, die men alle te paerde gemakkelijk door rijdt, ende uijt dieselve diverse straeten, aen wederzijden, doch principael nae 't westen, alwaer de stad met een seer ouden muer, wel 2 mijlen langh, van loutere gehouwen steen, nogh besloten is. Dese muer is alle van vierkante graeuwé steenen, 2 voeten lanck, ende 10 duijmen in 't viercant, dick opgestapelt, sonder calck ofte eenich metselwerck, soo net in de winckel gearbeijt zijnde, datse recht opstaet; de hooghte deser muer is niet min dan 18 à 20 voeten, de dickte onder ten minste 12, ende booven 8 voeten, de dunte van de dickte

met canteelingen afgescheidjen, maer door den grooten ouderdom, daer off de Javanen geen tijd weten, is dese muer op veel plaetsen met bresen, daer haer passagiën leggen, ingestort, soo dat deselve niet meer als een ruïne, ende geen afschuttingh van de stad zij. Gelijk dese stad tot 's Koninghs hoff Z. ende N. wel 2 mijlen langh is, soo is deselve oost ende west niet minder, bewesten dese hoff straet alleen; daer het gepeupel in sulcken overvloedigen getal woont, dat sulx sonder verwonderinge niet wel can gesien worden.

In de bijsijnde affteijkeningh werd vrij wel de swier der stadt, soo veel doenlijk zij, afgebeeld, doch principael des Koninghs seer groote hoff, dat ick nae de Javaense maete met onse voeten over een gebracht heb; 't selve is soodanich affgebeeld als het inderdaed leijt, ende bij desen Koninck tot zijn casteel ende woning opgebout zij.

Het vermaeckelijxte deser plaets is, dat men op 't groote pleijn staende, voor 't hoff, sich rondsom in een aengenaem ende seer plaisant geberchte beslooten vind, alle met vruchten beplant, tot boven op den uijtersten top, zijnde 't geberchte (exopto den Belirangh, die uijtmunt) maer soo hoogh, dat men de boomen op den top bequaemelijk bekennen kan.

Dit gebergte leijt in 't oosten maer een canonschoot van de stad, ende noch dichter aen 's Koninghs hoff, doch in 't westen niet min dan 3, 4 à 5 mijlen; in 't noorden, tot den ingang van Tadie, 4 mijlen, ende in 't zuiden loopt dese vlacte, tot aen 't zijder strant, ongeveer $2\frac{1}{2}$ à 3 mijlen achter des Koninghs hoff, maeckende aldaer een heuvelachtige vlacte van 7 à 8 mijlen O. ende W. breed, tusschen 't geberchte tot op het strand met soo vermaeckelijcke dorpen versiert, als men met oogen aenschouwen magh.

In dese streek land, achter 's Koninghs hoff, heeft den Koninck ongelooffelijke groote diergaerden, daer hij tot zijn vermaeck ende de jacht beslooten houd ettelijke duijsende herten, renosters, wilde koebeesten ende uijtnemende groote stieren, de maet van onse stieren (oock haer ordinaire koebeesten) ver overtreffende, item wilde paerden, ende ander vee, ieder soorte besonder tusschen de bergen met swaere eijkenhouten heijnings affgeslooten zijnde, binnen dewelcke men sonder eenige be-

commeringe van tijgers, slangen ofte ander ongedierte vrijelijck jaegen can, gelijk ick met des Koninghs hovelingen wel gejaecht, maer noijt eenich ongedierte bejgent hebbe.

De beschrijvinge van 't hoff ende hoedanich 't selve gebout zij, can door UEd. in de gem. affconterfijtingh pertinent bespeurt werden, daer aen mij desen aengaende refererende, sal ick overtreden tot des Koninghs ende der volkeren costumen ten hoove.

De ordinaire zeeden der Javaenen zijn onder malcanderen seer beleeft ende courtoijs, doch bij den minderen aen den meerderen seer slaeffs, sullende den dienaer zijn heer noijt durven aensien dan met betuyjgingh van zijn dienstvaerdigheijt; aengesproocken zijnde van zijn heer, hout hem soo stijff stil, als een block, nochtâns met een snel gesicht 't heerschap aensiende, die hem ijts, daer hij om opstaen moet, bevolen hebbende, roept met een groote stemme *coula*, ende loopt uijt al zijn maght, zijn opgeleijde last uijtvoeren, die verricht zijnde, comt al loopende weder tot zijn heer, dickmael eens soo hard blasende, als wel zijn moehijt vereijst, daer zij een teecken van hun vlijt quanswijs willen uijtbeelden; voor zijn heer gecomen zijnde gaet hij cruijslingh op de aerde nederzitten, zijn heer aensiende, soo langh tot dat hij hem toewent, 't welk hij merckende, seijt eerst *coula sampejan*, ende daer nae antwoort op zijn meesters last; dese eerbiedichheijt, die de ordinaire dienaers aen cleine ende geringe heeren toonen, moeten de aldergrootste heeren van 't land, soo wel Pangerans als andere, aen de Sousouhou nan bewijzen, daer uijt de souverajjne regeringe van dien Vorst kan afgemeten worden.

Driemaal ter weeck comt den Koninck ordinair bujten zijn hoff, nacementlijk eenmael des saeterdaechs ofte des maendaechs, om te tournoijen, eenmael des donderdaechs, om justitie ende recht te doen, ende eenmael om na zijn believeen met de grooten zijns Rijcks te pitsiaren, of raet te houden; behalven dat hij anders wel gewoon zij, d' andere dagen mede, exopto den vrijdagh, dat haer sondagh is, te observeren, om bujten te comen, nae dat hem sulx behaeght.

Alle de Grooten van 't Rijek, bestaende in pangerans, radins, tomagons, nebeijs, rangas ende queijs moeten alle daegen (exopto den vrij-

dagh) voor negen uren 's morgens ten hoove op 't groote pleijn compareren, ende aldaer zitten wachten ofte den Koninck buijten quam, ofte niet buijten comende, ijmant van haer binnen geroepen wierde; 't zij dat den Koninck compt ofte niet, soo en vermach niemant van daer te scheijden, voor de clock 12 uren des middachs, welcke servituijt niemant verbij magh als door siekte, wanneer hij 't selve aen eenige van 's Koningsh's gouvernanten moet laeten weten, die sulx den Koninck aendienst, ofte anders liep hij groot perijckel van 't leven te verliesen, soo hem de Koninck quam te missen, als men nae hem vraechde en hij zijn redenen niet bekent gemaect had. Niemant van 't geheele land heeft halsrecht aen hem selver ofte autoriteitj ende commissie iemand te dooden, maer wel een ijder in zijn landvooghdij om te laeten vangen en binden, ende soo voort nae de Matâram op te brengen, alwaer op de ordinaire rechtdaegen deselve door de fiscaelen (dat met eenen de scherp-rechters ende executeurs van 's Koningsh's wil zijn) den Koninck werden aengeklaeght.

Den Koninck op d' ordinaire justitie daegen te voorschijn comende, wert alle 't geraes van gommen, bommen, trommen ende alles wat gebaer maect, stil gehouden. Den Koninck stelt sich op een verheven soomerhuijs, met zijn ordinar lijffwaght verselt, op sodanigen plaets dat hij de gevangens bequaemelijk sien can. Dese gevangens sijn seer cruel gecluijstert, hebbende een block om den hals dat linx en rechts over beide schouders soo langh uijtsteect, dat beide de armen, tot het eijnder vingers daer aen gebonden zijn, somtijts oock noch een block aen beide de beenen, die zij dan niet meer als 2 handbreet teffens connen voortsetten, somtijts nogh met een kettingh van het eene block tot het ander t' saemen gebonden, dat zij op geen voet lenghte nae, recht over eijnd connen staen. Dus gebonden ende geknevelt werden de misdadigers als beesten op haer buijck plat neder voor den Koninck geworpen, omtrent vijftich treden van zijn persoon. Hier komt dan den fiscael met zijn aenklachte, laetende zijne getuijgen, die niet minder dan 3 onbemachschapt moogen zijn, soo verre van hem, dat haer onmogelijk zij te hooren wat tegens de Maij^t. gesproocken wert. Den fiscael zijn aenklachte gedaen hebbende, moet stil blijven sitten, tot dat hem van den

Koninck weder gevraecht wert. Middelerwijl roept den Koninck een zijner heerlijkste grooten, die 't hem behaecht, en send die tot den misdadiger, hem te vraegen om wat reeden hij dus gebonden en gevangen is: maer eer d' antwoord des misdadigers voor den Koninck comt, soo send hij een, voornaem ander heer van de wijste ende oudste, om de getuijgen t' examineren tegens de aenclachte, met dreijgement van 's Konings ende de hemelsche gramschap op haer cop, soo zij liegen ofte uijt eenige passie den delinquent beschuldigen; middelerwijl comt den eersten uijtgesonden heer den Koninck rapporteren de antwoorden des delinquenten op de vraegen hem voorgesteld, ende eijndelijk den anderen met het antwoord der getuijgen. Dese getuijgenis examineert den Koninck met de confessie, houdende daer over eenige discoursen met zijn grooten, zoo 't hem behaecht, dat seer weijnich als in swaere saecken van grooten naesleep geschiet. Den Koninck gemediteert hebbende, doet door den aenklaeger de getuijgen zijn gramschap aenseggen, met uijtroeijng van haer geslachten, soo zij hem quade justitie doen spreken, gevende voorts deselven bevel, met de executie voort te gaen: dat mijns wetens noijt geschiet, ofte de getuijgen comen met des misdadigers confessie meerendeels overeen; des niet, moeten de getuijgen van haer reedenen nogh getuijgenis brengen, die crachtich genoeg is den misdadiger te overtuijgen, die dan oock veel cruelder gedoot wert, sonder dickmael zijn vader, vrouwen, moeder ende kinderen te verschoonen: 't welck oorsaeek is dat de getuijgen haer niet licht laeten gebruijken, ende veel fouten door de beugel loopen, die den Koninck niet aengebraght werden. De dootwaerdige straffen bestaen in diverse overtredingen, die meerendeels rechtvaerdigh zijn; ook weet men hier van geen ander straffen dan de doot. De gebooden zijn dese:

Wie een paert ofte koe steelt moet sterven.

Wie overspel begaet met anders mans getrouwde wijff moet sterven.

Hoererijs onder vrije persoonen is aerdicheijt. Wie een huijs overclimpt ende op eens anders plaets bij een slavine gevonden wert, wert lijffeijgen van de huijsheer, wien de slavine toecomt, soo hij vrij is; maer den heer van cleijne staet ende hij dienaer van een grooter heer zijnde, wert aldaer aengeklaecht ende verliest zijn vrijdom.

Wie eenige hujsbraeck doet, ende op de daet gevat wert, moet sterven.

Wie qualijk van de Majjt. des Koninghs spreekt, hoe geringh het zij, moet sterven, ende die dit gehooft ende niet aengebraght heeft, moet oock sterven; welke fouten seer selden gebeuren, omdat de Javaenen buitengemeen, seer wel konnen veijnsen.

Alle andere straffen des Koninghs wil particulier raeckende, is geen maete nogh orde van te schrijven, die tot allen tijden ende als hem sulx in de cop schiet, sodanige beveelt te dooden als 't hem behaecht; employeerende tot executeurs den vader, om zijn soon te dooden, den soon om zijn vader te dooden; doch de redenen zijn ordinair jalousijen van zijn staet, ofte dat se in 't uijtvoeren van 's Koninghs bevel haer eijgen sinnelijckheijt gevolgt hebben, ofte immers ouden haet op d' een ofte anderen; als omtrent Wieraa Gouna ende wel 2000 paepen gebleecken zij. De Koninck te voorschijn comende, om van zijn onderdaenen te hooren watter al omgaet door zijn rijk, comt met groote graviteijt in zijn binnen voorhoff, daer alleen zijn gelieffste onder [geliefde ende] de grootste heeren vergaeren mogen; alle anderen moeten op 't voorpleijn sitten wachten, tot dat zij geroepen werden. Hier sit den Koninck een tijt lanck stil, met groote silentie onder de grooten, die als slaeven gekruijst, ofte op zijn snijders, nederzitten, met de handen op de dijen, die, 't samengestregelt en gevouwen, met de knien gelijk zijn, met het hooft heel voorover gebogen, ende d' oogen nae d'aerde geslaegen; sonder dat ijmant derft opsien, veel min spreekken, ofte hij was een dood man. Aldus zittende, spreekt den Koninck den sulcken aen, die hij over een zijner landschappen gestelt heeft, daer 't hem belieft nae te vraegen. Doch om dit wel te verstaen, is 't noodich, hier meede te verhaelen de maniere van zijn Gouverneurs, ende hoedanich zijn grooten over 't Rijk gesteld zijn.

In de beschrijving van Java is UEd. vertoont, dat Java bestaet in 14 Provinciën, daer van den Koninck 12 besit; dese Provinciën, buiten de 5 binnelantse, zijn genaempt: Balambangan, Sourâbaija, Tuban, Patij, Damack, Pamalangk, Cheribon, ende, buiten dese, 't eijland Madura. Alle deese plaetsen hebben, buiten Patij, haer Pangerans, ofte su-

balterne Koningen, die generalijk moeten besorgen, dat in hun land niet geschiet, ofte den Koninck wert hetzelfde aengebracht; niettemin heeft den Koninck over ijder deser Provinciën zijn eigen stedehouders, die booven deese Pangerans Luitenanten 't absolute gesagh hebben. De verdeelde landen ende steeden deeser Provinciën staen wel onder de gemelde Stedehouders, maer niettemin zijn des Sousouhounans ende des Pangerans Gouverneurs in 't bijzonder aldaer meede; die niemand als den Sousouhounan ofte haer Pangeran reedenen hebben te geeven van haer bedrijf, hoewel subject de Stedehouders van de Provincie te respecteren. Behalven al deese Stedehouders zijn op ijder plaets nogh 2 Sabandars ofte Tolmeesters, dewelcke alle dese Gouverneurs ofte Stedehouders niet behoeven te gehoorsaemen, soo zij oordeelen dat hun bevel den Sousouhounan mocht schadelijk zijn. Deese Gouverneurs ende Sabandars moeten redenen geeven aen 2 Commissarissen (die, bij mijn jonghtste aanweezen, Wiera ende Wiera d' Jaia genaempt waeren) van den Sousouhounan over alle de Noorder-Provintiën gestelt. Dese Commissarissen hebben nogh haer eigen toesienders daerenboven in de provinciën, om te vernemen ofte hun alles wel ende getrouwelijk aengebragt wert, die alle avonden en alle morgen met nieuwe tijdingen in 't hoff comen. Over Patij ende Japâra is eeven deselve policie, exopto datter geen Luitenanten van eenige Pangerans zijn, maer staen dese groote steden onder des Koningsh eijgen Gouverneurs, dat zijn liefste vrunden ende grootste minions zijn; ende om nu wel gediend te werden sal men selden sien, dat hij langer dan een jaer ijmant in alle dese bedieningen houdt; maer gelijk den eenen Gouverneur den anderen soect een voordeel aff te sien, om den Koninck meest te behagen, soo werden veel van hun lichtelijk verworpen, ende andere in plaets gestelt, daertoe een ijder ten hove zijn debvoir doet, om een Gouvernement te hebben, ende van de slavernije van 't hoff wat ontslaegen te zijn; alsoo een ijder Gouverneur in de steeden hem doet eeren als een Vorst, soodanich deselve den Koninck eer gewoon zijn te bewijzen. De vijf binnenlandse Provinciën staen onder een Tommagon, die zijn Stedehouders in maniere als vooren op Porbajja, Blitar ende Salaron heeft, benevens de Stadthouders van de overheerde Koningen. Crappia ende

Matâram selffs, staen onder den Tommagon Matâram als Koninghs erfflanden, daerop sich den Soursouhounan als zijn eijgen volck en landsluijden meest betrouwt; die oock gehouden werden (ende ick vaststelle) voor getrouwer ende goetaerdiger menschen, als die van de andere Provinciën.

Booven dese Pangerans en Commissarisen ten Hove, is over ieder Provincie ende stadt nogh een apparten Commissaris, aen wien van alle de subalterne Gouverneurs ende Sabandars reeckening wert gedaen van d' incompten op ieder Provincie, stadt ofte dorp gevallen, welke nefens de voornaemste daegelijx ten Hoove in de naeste plaetsen compareren, om te hooren wat van andere omtrent den Koninck aengebraght wert.

Booven dese politijke bedieningh zijnder nogh veel andere over de militairen gestelt, die groote autoriteit hebben. Haer manier van militie is dusdanich: alle naemwaerdige grooten hebben een beschreven register van den Koninck, hoe veel volck onder haer vertrouwt zij, als bij exempel.

Onder Pangeran Porbajja.	50,000 mannen,	48,000 met piecken ende		
		2000 met musquetten.		
Onder Pangeran Sorbajja.	50,000,	ad idem.		
Onder Pangeran Butar.	40,000,	daer onder 1000 musquetten.		
Onder Pangeran Salaran.	40,000,	ad idem.		
Onder Pangeran Cheribon.	100,000,	daer onder 6,000 musquetten.		
Onder Pangeran Madura.	20,000,	" "	500	"
Ratou Balambanghan.	20,000,	" "	500	"
Pangeran Touban.	20,000,	" "	500	"
Pangeran Pamalangh.	20,000,	" "	500	"
Pangeran Damack.	20,000,	" "	500	"
Tommagon Patij.	40,000,	" "	1,000	"
Onder den Koninck selffs,				
oud. zijn alderbeste vrienden.	500,000,	" "	100,000	"
			920,000 koppen.	115,500 musquetten.

Dit getal wert gehouden om gedurich tot de waepenen geëmploijeerd te connen werden, die bij 't versorgen van haer eijgen huijsaecten, noch subiect zijn, om beurten met sulcken getal zijn Meester te versellen, als haer gebooden wert. De hoofden hier van zijn gestelt over 1000 ende over 100, somtijds ook over 50 ende 25, ende werden gemeenlijk de grootste mantrijs, de kleine loeras genaempt.

Van 's Koninghs wegen zijn allom Commissarissen, om te sien dat dit getal niet vermindert, noch ook vermeerdert wert, exepto die 's Koninghs eijgen soldaeten zijn, welck hij soodanich vermindert ende vermeerdert als 't hem belieft; van 's Koninghs beste vrunden zijn mede expresse groote heeren gestelt, bewinthebbende over zijn 2 waepenhuijsen ende de buscruijtkelders, die ver buijten 't hoff, in de aerde gegraven ende be-muert zijn, alwaer niemant omtrent comen magh. Zijn geschut wert onder een seer voornaem heer (die over alle de constapels, ende roermacckers gestelt is) meede seer wel gaede geslaegen, daer niemant sonder perijckel van 't lijff soude mogen bijcomen, als die daer bescheijden zijn.

De allerswaerste bedieninge van 't heele Javaense Rijk, is 't officie van den Tommagon Matâram, die bijnae nacht nocte dagh rust heeft, om alle dese dingen wel te besorgen, ende daer van 's Koninghs curieuse wil te voldoen: doch soect den Koninck de vigilantste ende getrouwste tot zijn hulp, die bij goet comportement ordinair seer verheeven werden; oock continueert de bedieninge van den Tomamgon ordinair niet booven 2 jaeren, behoudende echter zijn naem ende respect, al is een ander in zijn plaets gestelt; bij wiens naem dan eenige veranderinge gedaen wert, alsoo veel mael deselve 2 persoonen om 2 à 3 jaeren dese bedieninge waernemen. Booven alle deese gequalificeerde heeren door 't geheele land verspreijt, zijnder omtrent 4000 [6000] onderschouten, die ook onder 4apar te hoofden ofte opperschouten ten Hoove resideerende, verdeelt zijn; dese loopen met heele troupen door 't land als jachthonden, om te sien en te hooren watter passeert. Desen zijn 't die d' aenclachte voor den Koninck doen van alle saccken; haer worden oock alle delinquanten overgelevert, ende de getuigen met de informatiën daer nevens gesonden. Dese gasten zijn met eenen, als hier vooren geseijt, de executeurs ofte beulcn van des Koninghs justitie. Deselve moogen in alle

vergaderingen vrij incomen, ende vragen watter te doen is; selfs bij de grootste heeren van 't lant, soo dat dit volck seer gevreesst ende gehaet wert.

De maniere van de Javaense regeringe aldus gestelt, ende den Sou-souhounan te voorschijn gecomen zijnde, om over zijn regeringe te mediteeren, spreekt ordinair eerst seer familiaerlijk met de Pangerans, die soo seer als ijmant der minste hem vleijen ende soecken te behaegen; niet dan bij noot, ende dat sulx niet verbij magh, van swaricheijt spreekende. Alle d' andere nae advenant, trachten met alle macht den Koninck niet dan van zijn lants welstant ende goede gestalte allom te spreeken: doch den Koninck (die ontallijcke spions heeft, welke hem alles aenbrengen) selver ijts te voorschijn brengende, dat hem niet behaecht, isser terstont groote alteratie onder den gantsen hoop, die ordinair niet min dan 2 à 3000, groote en kleine heeren zijn, niemant dervende opsien, nogh kicken, tot dat den Koninck ijmand nae de reedenen vraeght. Den gevraeghden (die oock seer wel kennisse daer van, door zijn spions heeft) is wel gestelt den Koninck te antwoorden (sulx met de zijne te vooren op 't alderbeste al overgeleijt hebbende) trachtende eerst door de allerdiepste ootmoedigheijt des Koninhs reedenen met de waerheijt te vergelijken ende alsoo zijn reedenen te debatteren, soo lieff als hem zijn leven is, sich trachtende te wachten, den Koninck eenigh schaduw van misnoegen te geven. In dese kunst bestaet alle haer studie, en oefenen haer dagh en nacht met de hare, die dese gave meest hebben; want die den Koninck ijts seijde dat hem vertoorende, ofte de Majj. van zijn persoon niet paste, is de minste straff, van alle bedieninge verworpen te werden; die dan van ijder versmaect, als bedelaers door 't land loopen, ende eijndelijck gedoot werden, soo 't niet op de versche daet geschiet. Ter contrarie, die 's Koninghs reedenen met luister ende reputatie van den Vorst wederleijt, en sulx den Koninck behaeght, toont hij daerop zijn genoegen, ende geeft dan ordre hoe hij die saecke verstaet. Ick hebbe in deese hooffsche vergaderinge dickmael present geweest (alsoo de audiëntie van uijtlandsche Gesanten, op die daegen ordinair, als den staet raekende, geschiet) en mij dickmael soodanich verwondert, over de souverajne macht van desen Vorst, dat ick 't selve eer een miraeckel, dan een ordinaire maniere genaempt heb, om sulcken

grooten volck soo slaeffs te regeeren. Om nu 't selve omtrent mij te be-
thoonen, heb ick onder andere gesien, dat den Vorst bevel gaff onse
lijffschutten, die buijten gebleeven waeren, binnen te roepen; dit raecte
alle de heeren die waepenen ende militairen onder haer hadden, ende
omdat den Koninck niemant bij naem hadde last gegeven, liepen omtrent
2 à 300, alle oversten over de militie, gelijk op staende, heenen, met sul-
cken gedruisch, dat deselve malcanderen onder de voet liepen, alleen
om 6 soldaeten te roepen, die daerop bot genoeg, op onse wijze, bin-
nen quamen, ende dicht achter ons quamen nedersitten. Hierna gaff hij
nogh ander bevel daer in ijder zijn officie seer wel wist te quijten.
Eijndelick gaff den Koninck last, een potsemaecker (een Fransman, die
ick meede gebracht, ende versocht had den Koninck eenige recreatie
aen te mogen doen) binnen te roepen. Hier was een oogenblick wat al-
teratie, maer niet langer dan men 10 tellen mocht, ofte den geheelen
stoet, groot ende cleijn (buijten de Pangerans) vloogh met sulcken ge-
druis op, datter de aerde van daverde, om een sot binnen te halen,
die soo dicht omringht wiert, dat hij door verbaestheijt het lijff schier
verlooren had, ende soo beteutert binnen quam, dat den Koninck ende
de Pangerans booven maeten daerom lachten. Den gantsen hoop weder
geseeten zijnde, vraechde den Koninck, hoe zij alle om een sot soo ge-
loopen hadden; de geheele vergadering had het oogh op den Tommagon
Matâram, als 's Koningx Steedhouder in de groote stad; die met een
geswinde aerdighheijt antwoorde: Uw' dienaeren zijn soo vaerdigh Zijn
Majj^{ts} bevel te gehoorsaemen, dat se alle wel Sotten wilden weesen om
Zijn Majj^t. te behaegen, door eenen sot die wij hier gebracht hebben.
Hierop riepen de andere alle, *inge laires sampejan andican*, recht heeft
mijn heer tegens den Koninck gesproocken. Dit behaegde den Koninck
soodanich dat hij hertelijck lachte, toonde zijn genoeg dat sulx t' onser
presentie geschiet was.

Des saterdaechs ofte des maendaechs comen ordinair omtrent 4, 5, 6,
7 à 800 heeren te paerde op 't groote pleijn, benoorden voor 't hoff,
alle op 't aldercostelijxte nae haer wijze, soo wel de paerden als de
rijtjers, verciert, ende vergaderen aldaer omtrent des namiddachs ten 4
uren. Ieder voornaem heer heeft op dit pleijn zijn eijgen open huijsken,

daeromtrent hun paerden en volck staen, om op ieder van hen te passen. Onder ieders huijsken hebben d' aldervoornaemste heeren (als pangeras, radins, tommagons ende nebeijs) haer metale speelgereetschappen, ten minste van 20 tot 30 [50], soo cleijne als groote gommen, behalven noch des Koninghs, die ten minsten op 5 à 6 plaetsen wel tot 200, verspreijt zijn. Dese gommen werden seer soetelijk ende sachtkens beweecht voor de comste des Koninghs, daer men met groote vlijt nae uijtsiet, om te sien, hoedanich des Koninghs hoofd verciert is, ofte met een Javaense muts, ofte met een Turxce tulband; den Koninck een tulband op hebbende, verlaet ijder zijn ordinaire muts ende neemt van zijn dienaer den anderen, om den Koninck gelijk te wesen. Den Koninck op 't buijtenpleijn gecomen zijnde, begint men op alle de groote ende cleijne gommen met sulcken geweld te slaen, dat 10 van onse slaende trommels onder den hoop niet zoude connen gehoort worden. Den Koningh alleen is rondsom zijn paert beslooten in 2 à 300 mannen te voet, die hem omsingelen ende overal versellen, tot dat hij een keer met alle d' andere heeren te paerde rondsom 't pleijn gedaen heeft. Ieder ruijter heeft een stompe lancia, ofte pieck voor met een pop, in de hand. Soo nu den Koninck selver lust heeft tot rennen, eijst hij ijmand uijt den hoop ende loopt vóór op een volle galop, zijn voetvolck hem ter zijden, met alle maght, naevolgende; den uijtgeëijschten volght den Koninck op 't spoor met alle maght, zijn debvoir doende den Sousouhounan van achteren binnen de langhte van zijn lancia in te rijden, om hem te betoonen dat hij nae hem soude connen steecken. Den Koninck daarentegen, om met zijn lancia de steecken van achteren te paereeren, ende selfs hem te steecken. Om dit wel te verstaen, moet men weeten, dat de Javaenen rijden met corte ronde toomen, streckende van d' eene zijde des teugels ofte montstuck tot den anderen, leggende in 't midden in een haeck, die se met een vaste band dicht om 't lijff, een handbreed booven den naevel, gesespt hebben; soo dat se beijde handen ende armén vrij tot hun gebruijck behouden, om met de lancia tot haer believen, van achteren en van vooren te speelen. Wijders sittense op lichte aerdige zadeltiens, met seer corte stijgbeugels, en regeeren de paerden met haer lichamen, selfs in een vollen courier, soo geswint ende be-

hendich, dat 't selve voor vreemdelingen te verwonderen zij. Den Koninck aldus defenderende, gecomen zijnde aen 't eijnde van 't plein, went zich om, gelijk ook die hem geoffenceert heeft, die dan soodanich als eerst den Koninck vóór loopt, ende pareert met een gedraeyt lichaam de steecken, die hem de Koninck (nu offenceerende) soeckt te brengen, soo lange dat se beijde op de plaetse van waar se begonnen, gecomen zijn, ofte anders hervatten zij dit tournoijspel soo lange, tot dat een van beijde voordeel op zijn partij schijnt gehad te hebben; tot dien eijnde veranderense elcke reijs van paerden, die ijder heer tot 4 à 5 bij zijn huijsken staen heeft. 'k Heb eenmael gesien, dat den Koninck zijn neeff uijteijschte, zijnde een kloeck sterck jonghman, zoon van zijns vaders broeder, genaempt Pangeran Aria, die in jaeren ende cracht den Koninck gelijk was; dewelcke soo wel als den Koninck, op een Persiaens paert sittende, scheen eenige victorie vóór den Koninck te hebben, die hij niet gebruijete, uijt eerbiedicheijt. De Koninck bleeff stil staen, reprocheerde zijn neeff over dese daed ten hooghsten, ende hervatte op versche paerden het spel. Den Koninck gaff zich soo bloot, dat den cosijn de occasie niet dorst misbruijcken, maer bracht den Koninck een stoot, op zijn naecte schouderblad. Den Koninck, deede nu zijn best, d' andere van gelijken, veranderende alsoo tot 4 mael haer paerden, gevende malcanderen diverse stercke ende stijve stooten, dat se diverse maelen in perijckel waeren van hun paerden te vallen; niettemin hielden se beijde den zadel, tot groote verwonderinge van alle de grooten, die mij selfs zeijden dat dit nooit geschiet was, ende dat den Sousouhouan sulx deede, om ons zijn couragie en affectie tot zijn vrunden te toonen. Nae dat den Koninck zijn lust geboet heeft, wenckt hij d' andere heeren, altoos de oude verbiedende, tegens de jonge te loopen, om haer respect te bewaeren. Nae dit bevel siet men in dit groote pleijn diverse partijen achter malcanderen loopen, dat dickmael de mutsen ende tulbanden allom verspreijt raecken: die van 't paert valt wert onmatich uijtgelachen, soo 't een jong man is, den Koninck in maechschap niet bestaende, daerin zij anders groot respect draegen; oock gebeurt dit seer selden, alsoo se hun daegelijx seer oeffenen ende de paerden tot dit spel soo wel als haer selfs gewoon maecken.

Gedurende dit tournoijen is het groote pleijn ten minsten met 20,000 mannen, 's Koninghs eijgen volck bewaert, die rondsom langs een swaer jatij ofte eijckenhouten heck, dat dit pleijn aen alle sijden affsluijt, met haer piecken ende musquetten in de waepenen staen ofte nedersitten. Den ingang tot dit pleijn wert, soo haest den Koninck te voorschijn comt ende de gommen slaen, toegesloten ende met stercke wacht beset, waeruijt niemant, wie hij oock zij, alwaer 't des Koninghs eijgen soon, gedurende dit spel soude moogen vertreeken. Dit rennen geduert ordinair tot den avont begint te vallen, wanneer den Koninck op zijn soomerhuijsken gaet sitten, ofte oock wel op een matjen op d' aerde neder, op een plaets die nacht ende dach van 2 mannen bewaert wert, dat niemant aldaer zijn voeten zet. Soo haest den Koninck geseten zij, gaen alle grooten omtrent een goede steenwerp van hem in een halve cirkels gedaente nedersitten, haer lancien opwaerts houdende. Hier toont zich den Koninck dickmael seer familiaer, hun bevelende haer lancien haer dienaers over te geven, ende nader bij hem te sitten, ende prijst nu den eenen, ende bespot den anderen, die sich heeft laeten overwinnen. Hier doet hij oock dickmael vereeringe aen ijmant die 't hem behaecht, ofte beveelt wel toortsen aen alle canten op te steecken ende nodicht dit heele geselschap met hem te eeten, 't welk dickmael gebeurt. De maniere van haer gastmaelen zijn onder de vermogende seer prodigael nae haer wijze; want sulx nootsaeckelijck zij, alsoo den eenen heer bij den anderen te gast genoot zijnde, de sleep seer groot is die haer volcht, gelijk uit dit verhael van 's Koninghs manier can gesien werden. Den Koninck haer ten eeten houdende, retireert hem op zijn eerste binnenhoff, alwaer eenige fraeije ende aerdige soomerhuijskens connen gestelt werden, die se daertoe seer abundant gereet hebben; onder dese huijskens weet ijder zijn qualiteit ende waer hij bescheijden is. 's Koninghs heel namaechschap ende de oude Pangerans eeten met den Koninck onder zijn eijgen huijs, dat seer groot is, ende hout den Koninck oock fraeije ordre tot dempingh van jalousije, om uijt de andere heeren, die soo hoogh niet van qualiteit, ofte met hem bemaechschap zijn, bij beurten 18 à 20 persoonen te roepen, die dan neffens d' andere bij hem onder 't selve huijsken nedersitten. D' andere soomerhuijskens staen 2 à 3 voeten naest malcanderen, halve maens-

wijse, ter zijden en voor 't verheeven van 's Koninghs eetplaats, op dat een ijder 't gezicht op den Koninck can wenden; zijnde dese huijskens vóór heel open, ende achter met gordijnen behangen. Den Koninck sit aen 't verheeven eijnd, 5 à 6 voeten van d' naeste affgescheidjen, die alle dese heeren gemackelijck besien can. Dus geseten zijnde, wert een ijder door zijn dienaer 't waeter gebracht, om de handen te wasschen, welcke van achter door de gordijnen moeten cruijpen. Dan wert het eeten seer overvloedich opgeset op matten, die met bannanaes-blaederen, welcke omtrent 2 voeten lanck ende een voet breed, belegt zijn, in plaats van taeffellaeckens. Haer spijs is als bij ons, gesoden, gebraden, gestooft, gebacken enz., maer gebruijcken alle olije in plaats van booter. Haer gebract is dickmael seer onbeschoft, bestaende in heele gebraden schapen, bocken, ofte quartieren van ossen ende buffels, waervan zij veel feest maecken. Wijders hebbense seer heete gecruijde pottagie, oock veel die seer laff soet zijn; bij de grooten wert weijnich suer ofte sout genutticht: het sout op haren disch branden zij in een aerden droogen pot over 't vuer, om crachteloos te werden. In ijder huijsken wert ten minsten voor 150 mannen cost, niettegenstaende maer omtrent 25 à 30 personen aensitten, gereed gemaect. Haer broot is van hagelwitte nieuwe rijst, die seer aerdich over den waessem van 't waeter gaer gemaect, ende in seer fijne witte mantiens opgeset wert, welcke mantiens omgekeert ende van de rijst affgetrocken, staet 't selve in sulcken forme voor haer, soo hoogh dat die met haer schouders (soose op zijn snijders sitten) eeven hoogh zijn. De gebraden hoenderen, ende ander gevogelte, ende seer veelderleij drooge spijs, wert rondsom soo abundant opgestapelt, dat het schandelijck overdadich schijnt, 't welck het nochtans niet en is; want soo haest den Koninck ende de heeren gegeten hebben, wert dese spijs alle met de bovenste mat in 't geheel affgenoomen ende aen de dienaeren van dese heeren gegeven, die daer van selden overlaeten, ofte ijts overblijvende, nemen zij 't selve met haer nae huijs, om haer kinderen van 's Koninghs cost als een present meede te deelen. Nae desen wert het fruijt ende haer suijsker geback op groene suijsere blaeden (soodanich als eerst het eeten) opgeset, dat in vorige maniere bij de dienaers wert wech genomen, sonder datter ijts in 's Koninghs keucken soude mogen weder-

keeren. Op dese maniere van doen hout oock een ijder aensienlijk persoon zijn gastmael, gelijk bij mijn aenwesen in de Matâram ons daegelijx werck was. Nae het affnemen van 't banquet werden alle dese heeren ieder met een goede quantiteit ruijkende bloemen vereert, daer van elcks 2 geregen snoeren, bequaem om aen de ooren te hangen, crijght. Daer nevens wert noch opgeset de sirij pinangh ende eenige delicaete fruijten, item taback enz., ende stellen haer dan de genooden om vrolijk te zijn, ende om met malcanderen te gecken, een ijder zijn best doende om den Koninck ende haer mede-confraters tot laghen te brengen. Middelerwijl wert op 't pleijn, tusschen des Konings ende de mindere huijskens, een open huijsken geset, daer eerst des Konings jonge dansmaechden comen dansen, spelende tot dien einde op veel cleijne gommekens, die met eenige fluijten ende violen een soete melodie geven. Dese dansmaechden zijn soo aerdich toegemaect, dat zij lustich om te sien zijn, hebbende 't hair in een netken opgestriekt, met allerleij bloemen verciert, beijde de borsten zijn met een zijden cleet van 2 handen breed bedect, van couleur groen ende root, swart ende groen, wit ende root, ofte wit ende groen. De slippers van dit cleet comen vóór of aen de rechter zijde, seer aerdich in haer middlecleet, 't welck een seer groot cleet zijnde, seer aerdich met diverse punten haer gantse onderlichaem, selfs de voeten somtijts bedect. Dit cleet is veelderleij, off swart met goude sterren, blaeuw met goude ofte silveren bloemen, rood, groen, wit gemengeld enz., alle met goud of silver verciert; dat zij met waeterverw seer curieux daer op weeten te schilderen. Het boven lichaem is wijders heel naect, behoudens (als gesecht) de borsten. Om ijder arm een hand breed boven den ellenbooch, hebben zij een gouden gepolijsten band van een duym breed, die met fraeije curieuse slootiens, daer verheeven gediertiens van diverse gedaenten schijnen uijt te springen, gesloten zijn. Dicht aen de hand hebben zij een verheven gouden brasalet van seer curieux werck, ende om haer middels, die ordinair seer tener en smal zijn, een gepolijsten gouden band, van 2 vingeren breed. Aldus met verscheidene coleuren gehabtuert bij 't licht van veel ontsteecken toortsen en caersen dansen zij seer aerdich van 5 tot 19 in 't getal, alsoo ick noijt minder ofte oock meerder gesien heb, op de maet van haer ge-

spel, 't welck niet onaengenaem te sien is. Den Koninck nu een vrolijcken luijm hebbende, clapt selfs in de handen, animerende dese jonge vrijsters met luijder stemme om haer wel te quijten, haer eenige gouden ringen ende vercierselen belovende. Dese nu moede zijnde, moeten d'andere groote heeren haer dansmaechden mede van hujs doen haelen, om tegens de zijne om den prijs te dansen, daermede zij alsoo den geheelen nacht dickmael doorbrengen. Om haer selfs gedurende dit spel te verheugen, drincken zij onder malcanderen seeckeren dranck, genaempt *brem*, van bijzondere vette rijst (*plut* genaempt) gemaect. Dese dranck is van smaeck bijnae als onse Spaense wijn, ende is, matich gedroncken, gesont voor magere ligchamen, doch te overvloedich, verhet deselve machtich, ende wiert men daer van seer haest (als van Spaense wijn) droncken. Zij houden onder malcanderen een seer discretee ordre, hangende alleen aen den Koninck; want ijder Comp^e. onder dese huijskens heeft maer een cop ende een dienaer die den wijn schenckt. Den Koninck nu geneegen zijnde tot drincken, eijcht den cop, groot omtrent een halff pintien en drinct die uijt, laetende zijne gasten die omgekeert sien; d'andere drincken ijder in zijn quartier insgelijx, vertoevende wijders soo lange tot den Koninck weder lust heeft, soo dat men seer selden siet dat in 's Koningshs presentie ijmant sonderlingh beschoncken wert. Deese maniere van vermaeck houden de grooten meede dickmael in haer eijgen huijsen, daer hun sommige bij occasie wel beestachtich droncken drincken. Buijten dit dansen der maechden, hebben zij noch andere tijdkortinge, bestaende in de schermkunst, want dit huijsken daer de maechden gedanst hebben, wechgenomen zijnde, comen aldaer op 't gespel van groote gommen 2 manspersoonen, den eenen met een pieck, d'ander met schilt ende swaert, ijder zijn debvoir doende zijn partije te slaen ofte te stooten; oock wel diverse narren ende potsenmaeckers, met grijnsen bedect, van veelderleij gedierten; ofte oock speelen zij aldaer eenige commediën van oude tijden, daer onder vermaeckelijck wetende te singen.

Behalve dese binnenhoffse vermaeckinge, heeft den Koninck noch de exercitie van de jacht, die met groote suite van volck geschiet, daer sich den Koninck gerustelijck in vertrouwt. Sontijts doet hij oock op het tournoijplein wilde bantengs, dat groote stieren (hier vooren genaempt) zijn, tegen tij-

gers vechten, ofte oock deese stieren teegen malcanderen: 't welck beijde een seer hart ende wreet gevecht maect, ende wel waerdich is gesien te werden.

Om de wreede policie deses Koninghs, ende zijne loosheijt aff te beelden, ende hoe souvereijn deese vorsten zijn, mach blijcken bij 't ombrengen van 's Koninghs broeder, Tommagon Wiera Gouna, diverse andere Tommagons, nebeijs ende wel 2000 paepen, als in de beschrijvinge van Java cortelijck is aengeroert. Om 't welcke omstandich te verhalen, het noodich is de saecke wat hooger op te halen.

In de beschrijvinge van Java is UEd. verhaelt, hoedanich desen Sou-souhounan Ingelaga in plaets van zijn vader Sultan Mohamet gesuccedeert is, niettegenstaende hij noch een ouder broeder hadde; insgelijck dat den Tommagon Wiera Gouna, alle 's Koninghs lijffwacht ende 't meeste crijgsvolck onder zijn albedrijventheijt ten hoove vertrouwt waeren: bij gevolge een grooten aenhang hebbende van veel machtige groote heeren, alle oude mannen, des overleden Koninghs beste vrunden zijnde. Ende dewijl sich desen jongen Vorst op deselve niet wel heeft derven vertrouwen, heeft hij door sonderlinge subtielheijt ende wraecksucht hun alle om 't leeven doen brengen, selffs haer naemen ende geslachten in vrouw ende kinderen uijtgeroeijt.

De wraecksucht ontstond uit een oude haet van deesen Koninck teegen den Tommagon Wiera Gouna, om dat hij noch maer 18 jaeren out zijnde, een van des Tommagons liefste ende schoonste wijven met geweld wechgevoert had, sich inbeeldende, dat zijn autoriteijt ende opgaende hoogheijt den Tommagon noijt soude hebben doen resolveren dese faute aen zijn vader aen te claegen. Den Tommagon (dat een bitter fors man was) nam dese daet soo euvel, dat hij met zijn vrunden raet hielt om dit werck te straffen, disponeert derhalven zijn ouder broeder soodanich, dat hij met de sijne goet vond, den Koninck deese daet bekent te maecken, haer inbeeldende, dat den vaeder nu lichtelijck zijn keuze op zijn outsten soon mocht leggen, ende den jongeren (hoe-wel uijt doordruchtiger vrouw geboren) verbij gaen. Deesen raet nae hun meeningh wel overleijt zijnde, neemen zij ter gelegener tijt occasie, den ouden Koninck des Princen fout bekent te maecken, die daer over soo ontstelt wert, dat sich in meer dan 30 à 40 daegen niet liet sien. Een

ijder was nu op 't hoogste becommert hoe de saecke soude uijtvalen. Eijndelijck doet hij Wiera Gouna neffens zijne vrunden, ende oock zijn oudste soon in zijn binnenhoff ontbieden, 't welck haer groote hoop ende moed gaff, om haer inbeeldingh te verstercken, 't welck anders uijtviel; want den Koninck haer seer bitterlijck reprocheerde over haer onverstant, ende dat zij haer selven alle met vrouw en kinderen in perijckel gestelt hadden, wanneer zijnen geprojecteerden jongen soon zijn plaets en Konincklijke waerdicheijt eenmael soude besitten; hun daerbij aenseggende, dat zijn soon als Prince ende erffgenaem van 't rijk wel ijts mocht doen, dat in andere doodwaerdige sonden waeren, te meer om dat sulx door een jonghman aen een jonge vrouw, als een passie van de jeucht, geschiet was, die den Tommagon, nu out sijnde, soo noodich niet van doen en hadde. Dat oock zijn keuze op dese soon, als den verstandichsten ende bequaemsten om over soo grooten volck te gebieden, onwanckelbaer was, verwijtende zijn outste soon zijn cleijne wijsheijt, dat hij sich tot zijn broeders bederff voor eenen vreemden hadden laeten gebruijcken, daerin hij betoonde onwaerdich te weesen om over soo populeusen volck te gebieden, daer hij voorgehouden was selffs nae zijn dood sorgh te draegen; hem wijders recommandeerende deese saecke voor zijn broeder verborgen te houden, opdat die noijt te weeten quam, dat hij tot zijn nadeel met Wiera Gouna aengespannen had; beveelende den andere op poene van de dood sulx oock te doen, daer bij voegende dat hij wenschte Wiera Gouna deese clachte niet hadde gedaen, alsoo nae zijn dood niet dan onheijl daer van te vreesen was; niettemin hij wilde voor haer soo veel sorge draegen als doenlijck, om haer oock nae zijn dood te preserveeren enz., waer meede dese heeren seer bedroeft vertrocken. Den Prince daerentegen zijn fout bemerkende, ende vreesende voor 't geene zijn vijanden met hem voor hadden, droech sich veel wijser als zijn partije, ende wetende dat zijn moeder (dochter van den ouden Panumbahan Cheribon) die als heijlich was, seer wel in zijn vaders gunst stont, deede deselve zijn ongeluck weeten, met eenen wat zijn vader door zijn vijanden was aengebracht, en waer men op toeleijde. De moeder (die gock 's Koninghs opperste vrouw, ende door 't heele land selffs naest den Koninck gerespecteert was) doet hem seg

gen, soo hij de Prince van 't rijk ende haer soon was, soo behoorde het hem nu aen geen verstand te ontbreecken, sich door soo cleijne swarigheid te redden, daer hem Koninck zijnde veel grooter dagelijx souden voorcomen. Den Prince nu door dit antwoord gemoedicht zijnde, en oordeelende soo zijn vader ijts quaets voor had, dat zijn moeder hem 't selve wel soude hebben doen weeten, vejnst nergens van te weeten, houd sich seer stil, voecht hem daegelijx neffens de minste ten hooff, maer laet hem met groote voorsichticheit bewaecken, ende door zijn volck (daer onder oock onse gevangen Neederlanders) soo wel bewaeren, dat zijne vijanden niet mogelijk con zijn eenige avantagie op hem te hebben. Den Koninck niettemin, om te bethoonen dat hij sijn soons daet niet wilde patrocineren, quam nae 30 à 40 daegen weeder te voorschijn; den Prins vertoont sich als voorheen, sich selven soo ootmoedich als ijmant aenstellende. Nae dat nu de sententie over diverse delinquanten was uijtgesproocken, went sich den Koninck tot zijn soone, hem vragende hoe men de overspeelders gewoon was te straffen; den soon die deese vrage soo niet verhoopt, maer wel gevreest hadde, antwoorde met een cloecke, maer ootmoedige stem, rondelijck: met de dood. Den Koninck antwoorde daerop, send dan uwe overspeelster tot haeren heer, bevelende den Tommagon Wiera Gouna met eenen, met haer soodanich te handelen als 't hem behaechde. Maer sich weder tot sijn soon wendende beveelt hem terstont uijt zijn gesicht te gaen, sonder buijten last ooijt onder zijn oogen te comen. Den Prins, die dit buijten twijfel dapper verdroot, spreekt: coula noon laires maketan . . . [is] andican (ofte in substantie) u knecht neemt ootmoedich afscheijt, dóor sijns heeren rechtvaerdich bevel, op zijnen cop; kruijpt daer meede met groote teecken van eerbiedichheit achterwaerts, ende loopt gewint uijt des Konings oogen nae den ouden Tommagon Matâram, sijns vaders ende oock zijn groote vrund, daer bij hij als zijn tuchtmeester ende pedagooch van zijn 5 tot 15 jaeren opgevoed was: alwaer gecoomen zijnde, beveelt hij zijn volck, die hem met groote pracht ende staetsije plachten te volgen, dat se terstont nae zijn hoff zouden gaen, ende dese zijne soo beminde gestoolen vrouwe in een curieuse draegzetel soude doen gaen, ende deselve, met rouw lijnwact (bij haer een teecken van rouw en

droeffheijt) souden bedecken, ende deselve alsoo draegen tot den Tommagon Wiera Gouna, daer bij voor de ooren van een ijgelyck bijdoende, *want sulx is mijns heeren rechtvaerdige sententie, om de overspeelders te straffen.* Dit wert aldus terstont geëffectueert, soodat den Tommagon eer hij uijt des Koninghs hoff quam, t' zijner verwonderinge het ge-rooifde wijff vond t' zijnen huijse. De passie hem nu andermael verwoerende, trect terstont zijn cris uijt en doorsteect dese jonge vrouwe met 5 ofte 6 steecken, dat se mors dood bleeff, laetende 't lichaem tot teecken van zijn wraecklust op 't velt werpen, alwaer se heijmelijck door 's Princen volck begraven wert. De Prins die zijn vaders intentie beeter dan deesen grammen Tommagon verstaen had, was daer over crachtich ontstelt, ende soo rouwich, dat hij (soo men onder de Javaenen seijt) in 3 jaeren geen vrouw wilde bekennen, tot dien eijnde alle zijn concubinen in een aparte plaets deede opsluijten. Om oock zijn vader vooral te behaegen, ende zijn leetwesen te bethoonen hem vertoorent te hebben, recommandeerde hij alle zijn volck, die wel 12 à 16,000 sterck waeren, onder den Tommagon Matâram, hem biddende haer voortaan wel te regeeren; hij wilde naest hem het gebiet over haer behouden, sich noch niet verstandich genoeg kennende, de macht te gebruijcken die den Koninck hem soo mildelijck gegeven had; liet zijn hair afscheeren tot teecken van droeffheijt, hielt sich daerenboven meer den 2 jaren tot deesen Tomagon, om noch quansuijs te leeren als een kind, laetende door zijn grootste loeras zijn vertrouwde huijssaecken met gedurige communicatie van deesen Tommagon Matâram waerneemen. Den Koninck bij occasie het doen ende laeten van zijn soon aengebracht zijnde, was over zijn wijsheijt ende nedrige gehoorsaemheijt wel te vreedem; maer Wiera Gouna, als zijn minion ende albedrijff, daegelijx ten hoove comende, seijde hij dese redenen eenmael t' zijner vrunden presentie tegens hem: gij bethoont door u passie dat gij onverstandich zijt. Wat hebt gij gewonnen die jonge vrouw te dooden, die gij wel wist door mijn soons geweld gerooft te weesen. Ick heb u over de aenclachte eenmael u fout aengeweesen, nu verdubbelt gij deselve. Mijn soon toont daerin zijn verstant, dat hij op mijn bevel haer heeft laeten wechdraegen, sonder eens haer te derven sien, ofte eerst aen te spreekem, betoomende alsoo zijn lieff-

dens passie ver booven uwe gramschap. Buiten twijffel was oock zijn intentie, gelijk oock de mijne, dat gij deselve hem weder soud gesonden hebben, daer mede gij zijn vruntschap hooghlijck gewonnen soud hebben; nu maeckt gij van een verstoorden Prins, oock een bedroeffden; te vreesen zijnde, dat sulx t' zijner tijt wel alteratie onder u en d'uwe sal maecken, Niettemin zal ick, soo langh ick leef, mijn best doen om vruntschap te bewereken, die oock gebiede van uwe zijde op 't alderhooghste te betrachten, op poene van mijn ongenade. Niettegenstaende dese redenen (die cort nae de dood van de omgebrachte vrouwe gevallen waeren) soo moest echter den Prins drie volle jaeren dus eensaem verslijten, sonder dat den Koninck ooit van hem repte; nae 't verloop van welcken tijt den Koninck eenmael aen den Tommagon Matâram vraechde: hoe vaert den bengel, is hij al wijser geworden? Den Tommagon antwoorde, dat hij niet twijffelde, ofte des Princen verstant soude den Koninck voortaan seer wel te vreedden stellen; welke vrage nu nae de Javaense hoofzeden genoeg waeren, om den Prince weeder ten hoove te roepen, die de occasie oock niet versuimde, maer verthoonde hem des aenderendaeghs, met zijn vorige staet en graviteit, soodanich zijn qualiteit aldaer betaemde, sonder datter een eenich woort gesproocken wert, anders als ofte hij nooijt hadde absent geweest; obtineerende van doe aff van zijn vader seer groote macht, die allenghs booven Wiera Gouna heen clom. Vijff jaeren hier nae is den ouden Koninck comen te sterven, die deesen zijnen jongen soone, out omtrent 26 jaeren, met sonderlinge voorsichticheijt ende bestier, selfs van Wiera Gouna in 't Javaense rijk heeft doen bevestigen, als UEd .cortelijck in de beschrijvinge van Java verhaelt zij. Den Prins nu 2 jaeren gevestight zijnde tot Koninck, hadde deesen Wiera Gouna noch grooter macht gegeven, als hij voorheen bij zijn vader had, doch liet gedurich zijn oude dienaeren in jonge veranderen, gevende deselve weder aen zijn eigen minions, daer sich den Koninck altoos in vertrouwt had. Met dit veranderen geloofde Wiera Gouna, dat hem 's Koninghs dienaers tot zijn dienst waeren gegeven, om hem zijne affectie te bewijzen, wetende dat 's Koninghs vader hem zijn gunst hooghlijck had gerecommandeert: maer den Koninck benam hem dus doende zijn beste raetsluiden, de macht

ende verseeckeringe. Den Koninck nu alle occasie waerneemende, vont geleentheit in 't jaer 1647 zijn lang gesimuleert concept uijt te voeren; want de Balijs eenige hostiliteit op Balambangan bedreven, ende eenige Javaenen aldaer dood geslagen hebbende, veijnsde hem hier over maghtich te verstooren, proponeerde daerom selfs in persoon derwaerts te willen trecken, om de hoon te wreeken zijn persoon aengedaen. 's Konings vrunden, die hem best kenden, spraecken sulx ootmoedich tegen, maar dat de couragie van Wiera Gouna daertoe bestant genoeg was, die 't oock terstont aennam, maer quam noijt weeder; alsoo zijn verraders hem buijten hebbende, omdat hij quansuijs 's Konings bevel niet nae de letter uijtvoerde, terstont vermoorden; dat oock onder dit protext in den Matâram geschiede aen alle zijn geslacht, soo ver men deselve bereekenen conde. Dit gedaen zijnde doet den Koninck zijn verdading over 't ongelijck hem aengedaen, ende belast voort alle die met Wiera Gouna de clachten aen zijn vader wel eer gedaen hadden, met wijff ende kinderen als rebellige menschen uijt te roeijen; 't welck veel duijtsende onnoosele vrouwen ende kinderen 't leven gecost heeft. Met zijn broeder simuleerde den Koninck, ende veijnsde sich geheel onkundich, dat hij meede onder den rangh van zijn vijanden geweest had ende bewees, nae 't uijtroeijen van zijn meeste vijanden, den selven groote vruntschap; die zich daerop echter niet seer verlaetende, ende nu zijn beste vrunden alle meest quijt zijnde, begaff sich tot een nieuwen aenhangh voor hem te vergaderen; ende wel wetende dat zijn broeder seer naeu op zijn daegelijx bedrijf liet passen, wende hem tot haer Mahomedaensche paepen, als minst suspect, daardoor hij dese en geene zijner overgebleeven vrunden liet spreeken om (soo men seijt) den Koninck in 't tournooijspel om te brengen. Den Koninck dit ter ooren comende, sprack daer van met zijn oom Pangeran Porbajja, die seer verschriekt zijnde, den Koninck echter bad, dat hij sich aen zijns broeders bloed niet wilde schuldich maecten. Den Koninck belooft hem dat op zijn trouw met eenige woorden die onder haer seer heijlich werden gehouden, ende beveelt zijn oom den neeff te gaen spreeken, met expresse last alle zijn meedestanders bij naemen op te geven, ofte hij wilde onschuldig aen zijn dood zijn. De broeder weijgert 't selve, ende

ontkent alles met groote standvasticheijt. De Koninck die zijn jalousije van staet meer gelooff gaff, berooft hem van alle zijn princelijke waerdichheijt, hem bevelende, met niet meer dan 300 mannen tot den Tommagon Matâram, hun beijder leermeester te gaen leeren wijs worden, sonder tot nader last oojt bujten des Tommagons hujs te gaen. Van zijn volck, dat groot in getal was, doet hij van de voornaemste eenige dooden, dewelcke voor haer dood eenige paepen beclapten, om haer kinders leeven te salveeren, die niettemin, bujten de suijselingen, allen gedood werden: de rest werden onder zijn vrunden verdeelt. Des Koninghs broeder, genaempt Radin Agong, dese smaed niet wel connende verduren, resolveert desperaetelijck te sterven, animerende omtrent 50 à 60 uit zijn 300 overgebleven volck desgelijx te doen. Tot dien eijnde neemt hij den tijd waer, dat den Koninck nae de gewoonte des lants, ter justitie sat met alle zijne grooten verselt, ende comt alzo te paerde binnen rijden [doodslaende, met hulp van de sijne, die hem verhinderen wilden te paerde binnen te komen]. Den Koninck sulx siende, geeft last terstont alle zijns broeders compangions dood te slaen, maer dat niemant soo stout was de hand aen 's Koninghs bloed te leggen. Dit geschiede door de groote menichte van de gewapende lijffwachters soo gewint, dat se alle in een corten tijt van hun paerden ter neder gestooten werden. Den disperaten broeder, die de dood socht, deede zijn uijterste debvoir om onder den hoop van zijne adjuncten gedood te werden, maer wert soodanich gemijdt, dat selfs zijn paert niet gequest wert; niettegenstaende hij met zijn lange cris meer dan 20 lijffwachten voor zijn voeten dood stack, daer uijt de cracht van deese tijrans beveelen connen geoordeelt werden. De complicen daer dood leggende, beval den Koninck met luijder stemme, dat zijn broeder soude nedersitten, hij schonck hem 't leven op zijn trouw; d' andere rasende van uijtsinnicheijt, begon d'een voor ende d'andere nae, dood te steecken. Hierop beval den Koninck sijn paert te dooden, dat terstont geschiede, niettemin doet hij te voet noch al zijn best om bij den Koninck te comen, 't welck hem door 't groot getal lijffwachten geheel onmogelijck was. Dus rasende steeckt hij een stockouden Radin dood, die van alle menschen ende den Koninck selfs hartelijck bemint was. Dit verdroot den Sousouhounan soodanich,

dat hij luidt uijt seijde: mijn mantries, laet niemant van d' uwe meer dooden, ick ben onschuldich aen mijn broeders bloed; doet u debvoir hem tot reeden te brengen, des niet, ick laet mijn heer ende vader (mee-nende daer mede zijn oom Pangeran Porbajja) hier om u ordre te geeven ende stel mijn wil onder zijn believen. Nae welcke reedenen den Koninck nae binnen vertrock. De broeder nu van alle canten omringht zijnde om tot reedenen gebracht te werden, steect noch een der grooten mors dood, 't welck Pangeran Porbajja verdrietende, liet hetselve den Koninck weeten, die last gaff, dat zij haer verweeren mochten, welck bevel niet soo haest gegeven zijnde, ofte 's Koninghs broeder wert terstont doorsteecken. IJmant mocht sich hier verwonderen, dat den Koninck zijn broeders leeven willende salveeren, hem door kracht van volck niet liet vatten ende vast houden, doch sulx is geheel buijten haer practijck ende nature; geen mindere den meerdere mogende aenraecken, om hem te offenceren, op poene van de dood. Veel min heeft dit den Koninck aen zijn broeder t' zijner presentie willen gedoogen, om de heijlichheit van haer respect te bewaeren, dienvolgens liever last willen geeven hem te dooden; waer uijt andermael den wreeden ende arroganten aert deser menschen te bespeuren zij. Den Koninck sich nu heel bedroeft gelatende, beveelt den broeder heerlijk te begraven, laet zijn hair tot teecken van droeffheijt van zijn hoofd afschrappen, ende betreurt eenige daegen zijns broeders dood; binnen welcken tijt hij niet leedich was, om zijn harsenen te becommen, hoedanich hij sich mocht wreeken over de paepen, welcken hem soo verraden wilden; niemant van 't geheele land gedachten hebbende, dat hij de hand aen dit volck soo cruel soude geslagen hebben. Om nu zijn desseijn uijt te voeren ontbiet hij vier van zijn lieffste harems gasten, dewelcke tot zijn ooghwit dienstich, [lieffste karen tot zijn oogh wit dienstigh: gasten dewelcke] altoos van jongs op hem gedient ende meest gelijcke ouderdom hadden; die oock reede van hem in des omgebrachte heeren grootste bedieningen gestelt waeren, ende machtich krijgsvolck onder haer hadden. Zijn neeff Radin Maes, ende nu Pangeran Aria genaempt, daer hij in tournoij soo heftich naemaels meedeliëp (als voorseijt) was den eersten; den tweeden Tommagon Natair [Nata Air] Nauwa (present Tommagon Pâtij ende onse beste vrund);

den derden Tommagon Soura Nata, nu Tommagon Damack (mede onsen seer goeden vrund) ende den vierden Queij Nebeij Wiera Pa-Patra, 's Koninghs grootste minion, die oock Wiera Gouna doorsteecken had. Deze 4 machtige heeren gaff hij last, haer op 4 plaetsen, naementlijk in 't Z., in 't N., in 't O. ende in 't Westen haer te verdeelen ende sorgh te dragen, dat niet een van alles dat den naem van paep draecht, binnen de geheele jurisdictie van de Matâram hem ontquam, haer tot dien einde instruerende, eerst door hun volck te doen vernemen, onder pretext van versoeck, haere naemen, haer geslacht, haer pertinente wooningen, ende sulx meer als hij oordeelde bekwaem te wesen, om hun met een slach alle dood te slaen, verbiedende aen de ondersoekers selfs te melden wat zijn desseijn was. Middelerwijl quam den Koninck onder pretext van zijn rouw niet te voorschijn, maer liet de weeckelijke justitie echter binnen 't hoff voortgaen (daer se seer prijsjs in zijn, om 't land van geboefte te suijsveren). Den Koninck nu pertinent alles aengebracht zijnde, ende de naemen hebbende, soo wel van de schuldige als van de onschuldige, belast haer hun dienaers wel te doen oppassen ende ijder d' zijne wis te nemen, sonder man, vrouw ofte onnoosele kinderen te verschoonen, haer met eenen het teecken geevende, dat dit most geschieden, soo haest hij uijt zijn hoff een canonschoot liet doen. Dit dus bestelt zijnde, wapende zich den Koninck op den bestemden dach met goede wachters, alle onder zijn trouwe vrunden verdeelt, ende was de canonschoot soo haest niet gedaen, ofte daer werden niet min dan omtrent 5 à 6000 zielen ellendich vermoord, binnen een halve ure tijt. Den Koninck dit dus buijten ijmants kennisse soo behendich uijtgevoert hebbende, comt des anderendaeghs te voorschijn met een seer gestoort ende ontstelt gelaet, sittende meer als een ure tijt sonder spreekken, dat onder alle de Pangerans ende heeren sulcken ellendigen verslagenheijt maecte, dat niemant durfde kicken ofte opsien. Eijndelijck sprack hij tot zijn oom, hem verhaelende hoe dese paepen, die haer in alle deuchden hoorden voor te gaen, oorsaeck waeren van zijn broeders dood, door dese 4 heeren, die zijn wil geëxecuteert hadden, te voorschijn doende brengen eenige deser paepen, die voor de vergaderinge bekenden, dat se voor hadden 's Koninghs broeder Koninck te maecken.

Dese wierden terstont buiten gebracht ende gedood. Den Koninck nu de losse toom aen zijn toorn gevende, liet alle de groote heeren tot 7 of 8 van daer sleepen, waerop hij noch eenige suspitie hadde, die bevelende terstont te dooden; soo oock van haer vrouwen ende kinderen op de versse daet geschiede; daer mede den Koninck weder vertrock, laetende alle de oude heeren, die bij zijn vaders tijt verheeven waeren, in groote last ende becommeringe, gelijk sulx niet sonder reeden was. Den Pangeran Porbajja selfs quam nu oock vreesende des anderen daeghs, tegen de gewoonte niet ten hoove, liet oock 't selve niet bekent maecken, maer maeckte hem onder de duijn sterck, alsoo hij seer groot ende machtich van volck was, ende oock seer veel verheven kinderen, kintskinderen ende vrunden hadde. Selfs Radin Maes was zijn soon, die onder des Konings beste vrunden gereeckent wert, als voorseijt zij. Den Koninck, die dit nae de Javaense wetten niet verdragen mochte ende daer- enboven voor eenich ongeneucht vreesende, sent om dit werck geen wortel te gunnen ende zijn grootmoedigheijt te thoonen, den zoon Radin Maes tot zijnen vader, hem doende aenseggen, dat hij reeden had niet ten hoove te verschijnen, omdat hij dit groote werck sonder sijn communicatie hadde uijtgevoert, hij wilde derhalven met zijn suite, hem des anderen daegs comen besoecken om zijn onschult te doen, beveelende deesen soon bij zijn vader te blijven, om hem te helpen in 't tracteeren van zijn vrunden, die hij wilde meedebrengen. Desen heer, die dese tael wel verstont, antwoorde dat hij niet zijns vaders, maer des Maj's^t. die-naer was, daerbij hij leeven ende sterven wilde. De Koninck antwoordt: voldoet mijn bevel op poene van mijn gramschap, ende laet hem terstont alle zijn volck affneemen, wapent sich met meer dan 200 duijzend mannen, ende alle de macht sijner vrunden, om den Pangeran Porbajja zijn oom te gaen besoecken. Deesen grijsen heer swicht [swijght] niet, maer sendt den soon weder tot den Koninck om Zijn Maj's^t. te verwachten, ende hem voor dese onverdiende eer te bedancken, den soon wijders bevelende bij Zijn Maj's^t. te blijven om hem te dienen, alsoo 't hem noch aen geen verstant gebrack, den Koninck ende zijne hovelingen nae merite te onthalen. Des Konings moeder, die doe noch leefde, dit droevich besoecken te gemoet siende, sent uijt haer hoff aen den Koninck om per-

missie tot zijn vaders en haers heeren graff, te moogen gaen. Den Koninck dit wel meer toegestaen hebbende, denckt niet op de loosheijt van deze vrouw, ende staet het toe. Zij buijten zijnde doet haer in 't huijs van Pangeran Porbajja dragen, hem biddende, hij wilde haer nae zijn broeders graff verselschappen, alsoo des Koninghs wil was hun aldaer te besoecken, ende besweert hem sulx met eene eed nae haer wijze. Deesen grijsen laet hem van deese vrouw beweegen, die haer dreijghde in zijn presentie te dooden, soo hij haer beede niet naequam. Wijders stelde dese kloecke vrouw soodanige ordre, dat niemant den Koninck van haer bedrijff kennisse had connen geeven; want zij haer costelijke draeghsetel met haer volck leedich nae 't graff hadde doen dragen, verselt met haer suite, die selffs niet beter wisten, ende was als een dienstmaecht selffs aldus tot den Pangeran Porbajja gecomen. In 't reijsen nae 't graff bedriecht zij andermael den Pangeran Porbajja, laetende sich in een andere draeghsetel bij haer soon brengen, ende den ledigen den Pangeran verselschappen. Omtrent haer soon zijnde, daer niemant bij mocht comen, maect se haer bekennt ende dringht met haer autoriteijt door alle d' wachten heenen, tot voor haer soon, ende werpt sich voor zijn voeten needer. De Koninck verschriekt zijnde, reght haer op ende vraecht wat haer lette; zij antwoort dat zijn vaders stem hem terstont bij zijn graff riep, ende soo hij weigerde daer terstont met haer te comen, zij wilde haer dooden voor zijn voeten, haer bloote cris tot dien eijnde uijt de scheede treckende. De Koninck doe haer voornemen presumeerende, doch niet wetende hoedanich, resolveert zijn moeders bede te gehoorsaemen, gevende last aen zijn schoonvader Pangeran Sorbajja (die hij wist vijant van Pangeran Porbajja te weesen) om wel op zijn ooms huijs te doen letten, geresolveert zijnde zijn moeder met een praetien aen 't graff te laeten (dat niet ver was) ende dan terstont weeder te keeren. Maer nu aen 't graff gecomen zijnde, dat met veel besondere plaetsen afgemuert was, brengt haeren soon in de waerdichste plaetse daer 't graff stont, hebbende den Pangeran Porbajja in een ander daer naest aen doen brengen, die oock niet langh daer nae zijn schoonsuster gewacht had. Zij met haer soon geseeten zijnde, bidt dat zijn volck vertrecken mocht, gelijk oock hare dienstmaechden. Den Koninck staet dit toe, verwondert

zijnde over de beesicheijt van zijn moeder. Hier valt zij hem om de hals ende knien, hem biddende te gedencken dat zij zijn leeven voor zijn vaders gramschap eenmael gebercht had, dat oock haer buijck ende borsten getuijgen waeren van zijn oorspronck ende opvoedingh, bad hem derhalve om een beede, die niemant als hem selfs profijtelijck soude weesen. Den Koninck wel merckende wat haer beede was, antwoordt dat zijn reputatie hem veel liever was als hondert lijven, ende de heele werelt; de moeder seijt dat zij sulx zijn Maij^t. in zijn eijgen oordeel stelt, hem verseeckerende, dat zij selfs daer 't grootste sorgh voor gedraegea hadde. Hierop 't jae woort becomende, bid zij voor 't leven en de waerdicheijt van Pangeran Porbaija, op 't respect van dit graff ende zijns vaders recomandatie. Den Koninck antwoordt sulx behoudens Zijn Maij^t. niet geschieden can, zij verseeckert hem sulx voor zijn oogen te bethoopen, bid een weinich daer te vertoeven, ende loopt bij de Pangeran, maect hem ronduijt haer bedrieff bekend, ende dat hij nu in 's Koningsh macht was, [die al sijn lijfwacht daer had, doch sij hadder soodanigh in versien, dat alles buijten perijckel was,] ende troont hem soo voor den Sousouhounan, die van dese verschijninge, soo wel als den oom, verbaest was. Den Pangeran zijn perijckel gedenckende, ende het ombrengen van zijn groote geslacht, die meer als 50 soons en soons soonen waeren, vreesende, resolveert hem te verneederen, valt voor den Koninck neder ende ust zijn groote toon. Gedurende dese vernederinge doet dit arge wijff, alle 's Koningsh ende des Pangerans vrunden, die hun verselt hadden, binnencomen, die dese vernederinge des Pangerans siende, ten hooghsten verblijft waeren. Den Koninck nu bewoogen, vergeeft zijne ongehoorsaemheijt, ende sweert daer met eenen eed, dat hij zijn oom nooit gedacht hadde om te doen brengen, maer wel om hem van zijn macht te be-rooven, die hij tegens hem hadde willen misbruijken. De vrede wert op 't graff getroffen, ende reijsen zij beijde ijder nae zijn hoff, Des anderendaeghs den Pangeran Porbaija ten hoove als voorheen comende, permiteert hem d' Koninck, noijt ten hoove te comen dan als 't hem beliefde, prijsende grootelijx zijn moeders voorsichticheijt, die dese groote ende seer aparente bloetstortingh belet hadde. Dit wert aldus van de Javaenen verhaelt gebeurt te zijn, sonder dat ick andere redenen van

wetenschap can geven, als dat het voorverhaelde van 't ombrengen der paepen waerachtich zij, daer van de doode rompen bij mijn aenweesen noch te sien waeren. Uit dit lange verhael mach men oordeelen van wat wreede, harde, ende onversettelijke haetdragende nature dese natie gedreven wert, ende hoe souvereijn deesen Sousouhounan over zijn volck regeert, mitsgaders hoe verradersch dese menschen haer voornemen door constich veijnsen weeten te verbergen.

Alhoewel deesen Koninck de eerste 3 jaeren soo wreed en bloeddorstich geregeert heeft, soo can ick niet naelaeten tot zijn loff dît daer bij te voegen, dat hij t' sedert soo goedertieren geweest zij, dat de Javaenen selfs hem nu crachtelijk beminnen; want d' overgebleven oude heeren zijns vaders zijn presentelijk booven zijn grootste minions in achingh, den Koninck sich nu niet ontsiende tot deselve te gaen. Immers het is bij mijn aenwesen in de Matâram gebeurt, dat hij den Pangeran Porbajia is gaen besoecken met weijnich suite, alwaer den geheelen nacht met vreuchde doorgebracht zijnde, moesten de oude heeren die hem alle door zijn last verselchappen, met hem aldaer blijven slaepen, tot nae den middach, gaende doe tot Nebeij Wiera Patra, daer hij met andere heeren van zijn ouderdom de volgende nacht bleeff; den derden dach was het tournooy tijt, doe moesten alle dese voornaeme heeren, out ende jongh, den geheelen nacht daer blijven, om met hem vrolijk te weesen, laetende deselve wel vernoecht vertrecken, die, geen uijtgesondert, van hem met het een ofte ander begifticht wierden. Zijn dagelijxe vreuchde ende vrolijk tijtverdrieff getuijcht oock dat hij op de zijne present geen achterdocht heeft, niet twijfelende ofte alle zijne quaetgunstige zijn uijtgeroeijt, hoe wel niet te twijfelen zij, dat hij ijts importants voor heeft, als in de beschrijvinge van Java cortelijk gemelt zij.

't Principaelste om voor d' onse tot verwonderinge te strecken, is dat de binnenwacht van desen Vorst alle vrouwen zijn, ende dat in dit groote hoff des nachts niet eenen manspersoon is, dan alleen den Koninck; binnen 't welck voorseecker mach gelooft werden, niet min dan 10 duysend wijven te weesen, ieder aldaer zijn bewint-hebbende, die oock als de regeringe der mannen onder hooffden verdeelt zijn: nochtans te verstaen zijnde, dat dit groote getal niet voor zijn vrouwen,

ofte bijwifven mogen gereekent werden, maer alleen om hem, zijn vrouwen en concubinen te dienen, alsoo de meeste part bij beurte daegelijx uijt het hoff gaen, om te versorgen wat datter binnen gebreck mocht wesen ende haer behoefte te becomen. De ordre van alle dese vrouwen, soo veel mij uijterlijck hebbe connen informceeren, is dusdanich: rondsom langs den muer van 't hoff hebben groot getal, omtrent tot 3000, het bewint om dese muer van binnen te bewaecten, dat geen vrouwen haer uijt het hoff door practijck mochten begeven, ofte geen mans van buiten daer mochten overclimmen. Dese oude vrouwen bewaeren oock alle de poorten ende de ingangen van alle de affgesloten ende besondere vertrecken van 't hoff, over ijder derselver een gouvernante gestelt zijnde. Over alle dese waeren bij mijn jonghste aenweesen 2 vrouwen tot opperste hoofden, de eene genaempt Injey Maes ende d' andere Injey Tchela. Booven dese 3000 oude, zijnder noch omtrent 3000 middelbare jonge vrouwen, tot dienst van des Koningsh wijven ende bijwifven, staende mede onder dese 2 oude hoofden, als deselve begeeren uijt te gaen, maer anders niet. Neffens deese zijn noch niet min dan 4000 handwercksters, om te bewercken 't geene alle deese, soo wel als zij selffs, mochten van nooden hebben. Dit handwerck bestaet in keuken-dienst, weeven, spinnen, borduren, schilderen, najen ende alles wat tot vrouwenwerck can bedacht werden. Alle dese 10 duisend mogen bij beurten uijtgaen. Die hem perticulier dienen zijn omtrent 400, de allerschoonste die men door 't geheele land vinden can. Van dit getal heeft den Koninck 4 wettich getroude wijven uijt de grootste ende doorluchlichste geslachten. Ieder van deese vrouwen heeft onder haer sorge, behalve de andere dienstboden, 40, 50 à 60 van 's Koningsh bijwifven, die hij nu bij d' een, dan bij d' ander verplaelst nae zijn believen. Oock heeft hij eenige liever bijwifven, die niet onder dese 4 vrouwen, maer bij andere oude vrouwen appart logeeren, ende tot supplement van 't getal, ruim hondert en vijffich maechden, die daegelijx in alle exercitie van waepenen, dansen, singen, speelen, enz. geoeffend werden; daer van hem, als hij uijtgaet, altoos ten minsten 30 verselschappen. Van deese 30 zijnder altoos 4 met bloote piecken, die dicht aen zijn beijde zijden sitten, met de scherpte des ijsers vaerdig om te steecken; item

16 die seer wel met roers connen omgaen, daer meede zij hem van achteren ende van beide zijden besluyten; van d' andere 10 draecht de 1ste zijn waetercruijk, soo hij drincken wil; de 2de zijn sierij pinangh; den 3^{den} zijn tabacxpijp, ende den taback; den 4de het vuer om de taback te ontstecken; de 5de een reuckwerckcasken; den 6de en 7de hebben een viercante cierlijke doose in een juck hangen, daer een fluweelen boovenrock in leijt, ofte hij die geliefde aen te doen, ende aenhebbende daer in mach geleijt werden; soo oock eenich schrijffgereetschap, muijlen en ander verschooningh van cleederen; de 8ste draecht een curieus matjen, als hij buijten gaet om op te zitten; de 9^{den} een aerdich sonnendeckien, om als hij sit 't selve over zijn hooft te houden (als hij gaet, wert een groote sonnedek van een man gedraegen); de 10^{den} past op zijn muijlen als hij die uijt ofte aen wil doen. Dese laetste tien ziten met het aengesicht nae den Koninck gewent, recht voor hem; d' andere 20 gewapende sitten aen beide zijden en achter hem, gedurich een ijder aensiende, ofte sich oock ijmant vermeet den Koninck sonder oorsaek aan te sien, soo dat hij rondsom op een hooger stoel sonder leuningh in dese maechden beslooten is. Onder dese maechden heeft hij oock zijne danserinnen, als hier voorseijt, soo dat op dit getal ten principalen zijn leeven en gesontheit aen vertrouwt wert; seer selden gebeurt het dat den Koninck van deese eenige tot bijwijven neemt, niettegenstaende 't selve oock van de schoonste des lants zijn; maer 't gebeurt dickmael dat hij uijt daese de groote heeren van 't land een wijff geeft, op welke hoope zij den Koninck te getrouwer dienen; oock pretendeeren dese veel geluckiger te zijn als 's Koningshs bijwijven, welke soo lange den Koninck leeft, ende selfs nae zijn dood, de hoope is affgesneeden om oijt een man te trouwen.

Dese selve ordre houden meede de grooten nae rato van haer qualiteijt, een ijder mogende trouwen 4 echte vrouwen, ende soo veel bijwijven als hem behaechelijck zij; doch ontfangen zij seer gaerne haer getrouwde vrouwen van 's Koningshs hand, 't welck een groote preuve van zijn affectie 't haerwaerts zij. Het trouwen der jongelingen aen de jonge dochters der grooten, om de geslachten onder malcanderen te verbinden, geschiet meede met gedurige communicatie ende ootmoedich ver-

soeck aen den Koninck, buiten wiens goetvinden de groote heeren geen huwelijken willen accorderen.

Soo den Koninck ofte eenige der heeren, 't zij groote ofte cleijn, hare bijwijven met kinde swanger gaen, repudieeren deselve een ofte meer van haer wijven, tot dat de bijwijven gebaert hebben, die se voor 't baeren trouwen, wanneer die terstont nae 't baeren ordinair weder gerepudieert werden, om geen onechte kinderen quansuijs te hebben. Een vrouwe die mismaeete ofte qualijk gestelde kinderen baert, wert verstooten ende buiten 't geselschap der mannen wechgeslooten, maer seer hooch estimeren zij een vrouwe die haer fraeije jonge soonen baert.

Geen natiën der werelt connen jalourser zijn over haer wijven, als de Javaenen; want een Javaen een anders wijff niet meer dan met de hand aenraeckende, sal den man sonder beraet dese hoon wreeken, met zijn cris steekt hij hem dood, ende can hij 't selve bewijsen, het wert hem bij den Koninck vergeeven ende tot geen bloetschuld gereeckent.

Soo een man suspitie heeft, hoe geringh persoon hij zij, dat een anderen toeleijt zijn wijf te poppen, ende daer van genoegsame inditie weet bij te brengen, mach hij op d' ordinairij rechtdach voor den Koninck verschijnen, om zijn klachten te doen. Den Koninck zijn reedenen suffisant achtende, doet door een zijner onderschouten des claegers partij aenseggen, noijt omtrent 's mans hujs te comen; met eene wert den claeger een cris van den Koninck gegeven, die hij continueel draecht, ende zijn partij omtrent zijn hujs vindende, is gequalificeert hem daer meede dood te steecken, oock een ijder zijner bueren daertoe om hulp te roepen.

Den Koninck nu om dese ofte geene reedenen (dat dickmael gebeurt) zijn haer laetende affchrapen, wert 't selve geheele land over bekend gemaect, tot waarschuwingh een ijder dit te volgen heeft. Weijnich daegen daer nae loopen de meergemelte onderschouten ofte beulen 't geheele land door, ende ijmant vindende boven de 16 jaeren, welke 't hair niet affgeschooren heeft, berooven zij voor haer selven eerst alle des mans goet, ende doen den man gruwelijke tormenten aen, bestaende in drierleij straffen. De eerste straffe is dusdanich: zij villen hem alle 't vel booven den soom van de ooren (soo ver haer mutsen comen) met hair met al

tot op het beckeneel glad aff, ende laeten hem soo loopen. Dese comen meest op, hoewel oock veel daer van sterven. De 2de straffe is noch wreeder: zij neemen een keetel met siedende olij, ende binden den misdadige aen een ofte 2 beenen aan een mick, die recht over de keetel gestelt wert, ende laeten hem tot de rand van d' ooren in de olij sacken, tot alle 't hair van 't hooft zij. Deese sterven meest alle. De 3de straffe is een dicke ijseren muts die se gloeijen ende alsoo op des delinquants cop setten, dat hem breijn en al verbrant. Desen blijven ordinair mors doot. Welcke 3 besondere straffen een ijder wel seer doet oppassen om liever 't hair dan 't leeven te missen.

Veel andere precijsheeden zijn deese menschen onderworpen, te lange om te verhaelen, alle van des Koninghs wil dependeerende; bij exempel, den Koninck geen brem ofte taback drinokende, niemant mach drinken, den Koninck geen amphioen gebruijkende, d' anderen moeten 't naevolgen. Niemant schijnt noch geluckiger dan de landbouwers, de boeren in 't geberchte met haer ontallijcke vrouwen ende kinderen, die soo naeuw niet bekeecken werden, hebbende maer te passen om haer heeren, onder wiens district zij bescheijden zijn, de cōst te verschaffen, ende haeren overvloed van cooren enz. over te leveren, doch werden niettemin seer ellendich dickmael van de hovelingen ende haer dienaers gequelt, daer se noijt over derven claegen.

Om de nature der Javaenen cortelijk uijt te beelden, heeft men maer te seggen, dat de gebreecken ende ondeuchden in haer soo volcomen zijn, dat men weijnich deuchden daer tegen weet te vinden. Zij zijn ongeloofflijk geveijnst om hun quaet met schijn van goet te bedecken, seer wispelturich ende traegh in haer voornemen, seer trots, hovaerdich en ambitieus. Twee heeren malcanderen op straet gemoetende, sullen hun gesicht smadelijk d' een van d'ander wenden, een ijder sich inbeeldende de grootste te weesen. Onmatich brandende van giericheijt ende daerom seer diefachtich, seer luyj tot den arbeit nochtans uit vrees seer willich, als haer 't selve door dwangh opgeleijt wert van den meerderen, daer onder zij bescheijden zijn. Onmatich luxurieus, het Turexe gebreck haer nochtans geheel niet aenhangende, daer men selfs onder haer niet van weet. Bij haer ambitie zijn se seer moordadich ende ontrouw, wen-

schende nae malcanders dood; den vader den soon, ende den eenen broeder den anderen, ende den soon den vader gaerne doodende, soo se den Koninck maer behaegen connen, ofte in staet verhoogen. In 't dooden van malcanderen zijn se wreet ende onbarmhartich, de lancksame en pijnelijke dood met smaeck aensiende; aen de stervende selfs siet men geen veranderinge, men hoort se niet kicken, noch siet se een traen laeten, selfs seer seldom onder vrouwen en kinderen, die omgebracht werden; 'k hebbe dit diverse maelen voor mijn oogen gesien, onder andere verscheijden sien raebraecken, die niet een woort spraecken, noch haer weesen veranderden. In den oorlogh zijn se vertsaeght, tenzij dat se benaut zijn ofte de dood meenen niet ontgaen te connen. Uijt alle welcke qualiteitjen haer nature wel te presumeeren zij. Haer deuchden zijn weijnich, dewijl se alle geveijnst zijn: 't principaelste is haer vrundelijkheid, daermede zij de Europeanen selfs overtreffen. Men heeft onder haer geen scheltwoorden, cleijn noch groot; 't geen ick oijt gehoort heb, was onder kinderen, seggende d' een tegen d'ander: *o doubila*, ofte: ghij ongetluckige. Van ernstige saecken onder malcanderen spreekende houden zij hun seer deffich, gebruikende weijnich woorden. In vrolijkheit zijn se uijtgelaeten, wie meer oorsaek tot lagchen can geven, wert meest gepreesen. Zij zijn groote beminders van paerden, sullende selver liever gebreck lijden, dan hun paert 't zijne te onthouden; seer liberael, nederich en beleeft, als den een den anderen tracteert; haer discoursen veeltijds aenleggende om den Koninck op 't hoogst in zijne absentie te prijsen, beminnen haer Koninck uijtwendich soo vierich, dat se hem als een God respecteren; stellen sulcken vasten fundament op haer Mahometaense Godsdienst, dat se haer saelichheit onfeilbaer gelooven ende alle andere vervloecken, jae als onsalige menschen bespotten. In nood zijnde overtreffen zij alle natiën door desperaet vechten, schuijmbekende van boosheit als dulle honden; bujten dese onstuymige alteratie zijn se altoos haer selven soo gelijk, dat men noijt sien can ofse goet of quaet zijn, droevich of blijje. In neutrale saecken over eenige dilicten disputerende, tracht elck met al zijn verstandt de rechtvaerdichheit voor te staen, die se anders weinich achten, alsser maer voordeel bij sien: soo dat hun deuchden de grootste boosheit meer

bedecken dan verbeeteren, malcander in nature soo gelijk zijnde, dat men soude seggen, alle Javaenen in een hujs opgevoed en van een vader geteelt waeren; den besten die ick oijt gefrequentteert heb is den Tommagon Patij, daer in ick veel ongeveijnstheit ende tegen haer nature eenige trouwe in bevonden hebbe, die onder de nijdige grooten daerom den Hollander (als een genoechsaem scheltwoort) genaempt wert.

Onder alle de Koningen van gants India is niemant, die onse gesanten hooger eer aendoet als desen Koninck, ende dewijl ick 5 mael nae een derwaerts geweest zij, is deese eere continueel met trappen aengegroeyt. D' eerste mael quamen wij ongewaepent op 't buijtenpleijn; de 2de mael gewaepent op 't eerste binnenpleijn; de 3de mael met onse gantse suite gewaepent voor den Koninck; de 4de mael werden mij een Javaense lijffwacht van 400 mannen, alle gewaepent, met een naem soo hoog als eenich lantsheer, neffens de eerteekenen gegeven, ende quamen bij hem ten tournoij en te gast; de 5de ende jonghste mael seijde den Koninck mij niet hooger te connen verheffen, als mij zijn heele land te schenken, om daer te doen wat ick begeerde, gelijk oock wij in waarheijt ongelooffelijcke vrijheijt hebben genooten, gaende door 't geheele land met onse Javaense lijffwacht, daer wij begeerden, van deselve gediend zijnde als een Koninck. Haer uijtwendighe pracht ende eer over straet gaende is seer heerlijck. Voor aen gaen omtrent 100 pieckeniers achter malcanderen, alle met scherpe ijsers, deselve op de schouders draegende; daer aen 10 musquetters, de musquetten met rood lijnwaet overtoogen; daer aen volgt een man, draegende 1 quitasol; de 2de 't waeter in een aerden cruijck, dat in een aerdich corfien hangt; de 3de een matjen om op te sitten; de 4de en 5de een viercante curieux doose, door hun beijde aen een juck gedraegen: hier in leggen eenige cleeden, ofte ander behoefte; de 7de en 8te draegen 2 bloote piecken opwaerts en gaen aen wederzijden voor 't paert, daer 't heerschap op sit; de 9de draegt de sirie pinangh; de 10de de tabackspijp ende de taback; de 11de de quitasol aen een langen stock over des heerschaps hoofd; de 12de en 13de gaen met 2 bloote piecken achter 't paert; de rest van 't andere volck tot supplement van 3 à 400 man loopen rondsom ende achter 't paert om 't heerschap gedurich nae d' oogen te sien. Met dese staetsije ben

ick d' jonghste 2 maelen ingehaelt, in 't land gecarresseert ende weeder uijtgeleijt, tot aen 't scheepsboort, om nae Batavia te vertrecken; doch sijn alle deese roosen ende lelijen niet sonder scherpe doornen; want die der 't lijff ende des Koninghs gratie behouden affbrengh, daerenbooven zijn last wel verricht heeft, is schuldich God voor zijn genade te dancken, alsoo aen een verkeert woort ofte cleijn versuijm van haer wille 't leeven ende vrijheijt gelegen zij, als in den aert deser menschen genoeg te bespeuren is: nooit ijmant nader aen 't vallen zijnde, dan als hij van den Koninck verheven wert.

In 't aencomen van d' eerste audientie voor den Koninck, als mede in 't vertrecken, wert den gesant van eenich groot personagie, welcke eere bujten ons geen andere genieten, een geelen sijden band om den hals gedaen, die met de beijde eijnden over de borst hangen, tot een teecken dat daer mede hem, van wien hij gesonden wert, Konincklijke eere wert aengedaen, alsoo niemant van 't geheele rijk dan den Sou-souhounan alleen geel magh draegen, noch oock eenige brieven ontfangen, die in geel becleet zijn, als alleen den Koninck, op poene van de dood.

De groote populeuse hoofdplaets Matâram heeft 3 wegen om uit deselve te vertrecken ende anders geen, te weten: de eerste hier vooren beschreeven, als den gemeijnsten, gaet uijt de Matâram Noordwaerts nae Samârangh, welcken wech als den gemakelijxten ende cortsten door de poort Tadie meest bewandelt ende ordinair bereijst wert; de 2de wegh gaet nae 't Westen, ende compt uijt omtrent Tagal, doch is seer moeilijck; de principaelste poort is hier genaemt Tourajan; de 3de wegh gaet nae 't Oosten en compt uijt omtrent Balambanghan, ende met een sijd wegh nae Grissee ende Jortan; deese poort ofte uijtgangh wert genaemt Bongor, nae de naem van de grootste rivier van 't heele land, die omtrent Grissee in zee loopt.

De principaele rivieren van Java zijn aen de Noordsijde van dit vruchtbare eijland: de Oostelijxte Bongor, Grissee, Damaek, Indramajou, Crâwangh, Baccassij, Ontong-Java; ende de Westelijxte: Tanârc: dese alle zijn wijt ende comen met haere oorspronck uijt het hooge geberchte ofte 't hart van 't land. De mindere, daer van conige deese groote niet

wijcken, zijn bijnae ontelbaer, die tot sonderlingh gerieff van de inwoonders der steeden ende vleecken daer aen gebout, gestadich affloopen, ende deselve continueel met suiiver, claer ende gewenst waeter dienen.

Japara, leggende 7 mijlen beoosten Samârangh, heeft maer een ordinairij rivier, maer niettemin voor aen redelijck diep; daer in de groote rivieren overtreffende, die voor aen de mont alle een drumpel hebben, daer bij 't affloopen naeulijx 2 voet waeter zij. Dese rivier heeft zijn uijt-gangh onder een hooghte aen de Oostsijde, omtrent 100 voeten van 't waeter steijl opgaende, maeckende een natuerelijck berchsken, streckende met een scherpe uijtsteekende hoek tot in zee, ende bujten alle de fortificatien der stad. Dese hooghte is maer 20 à 26 roeden breed, boven bequaem zijnde om een stercke plaets op te bouwen ende met seer weijnich volck te bewaeren; oock commandeert deese hooghte over de geheele stadt ende reede. De Javaenen voor d' onse in den oorlogh vreesende, hebben daarop een manier van een fortien gebout, om d'onse van daer te houden, 't welck seer licht was aff te loopen, ende bij de onse noch lichter te behouden. De riviere is in zijn streckinge van Japara binnen dit fort ende 't uijtgeleijde steenen hoofd, O. Z. O. ende W. N. W. tusschen 't hoofd ende 't fort. Omtrent 't sestich roeden bujten de rivier leijt een clip, lanck 15 roeden ofte 130 voeten ende niet boven de 30 voeten breed, seer bequaem om een waetercasteel te bouwen. Dese clip streckt hem N. N. W. ende Z. Z. O., connende niemant binnen noch bujten de rivier ofte moest tusschen dese clip ende 't fort op de hooghte binnen musquetschoot passeeren. Dit fortien ofte berchien maect met eenen de Zuidelijxte hoek van 't vaste land. De reede van Japara wert beslooten met 3 eijlandekens, hebbende redelijck goed vars waeter. Het Zuidelijxte van dese eijlanden leijt Z. W. ten Westen, omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl bujten de rivier; $1\frac{1}{2}$ mijl bewesten leijt het 2de eijland, W. N. W. omtrent $\frac{1}{2}$ mijl bujten de wal. Het Oostelijxte eijland leijt omtrent een halve mijl van 't Westelijxte ende streckt sich pas 200 roeden met zijn Zuidelijxte punt van de clip ofte $\frac{1}{4}$ mijl van de hoek van 't land, daer men uijt 't fortien over heen schiet. Het Oostelijxte ende 't Westelijxte eijland schieten binnen de hoeken (met een drooghte in 't midden) beijde over malcanderen. De Noorthoek van dit Ooste-

lijxte eijland N. W. ten N. (nae gissingh een mijle van de rivier) streckt sich W. ten N. van de Noorthoeck van 't vaste land. De scheepen seijlen tusschen de Noorthoeck van 't vaste land ende 't Westelijxte eijland, op distantie van $\frac{1}{2}$ mijl nae de reede. De reede is tusschen deese eijlanden ende de clip, daer men dicht bij op 5 vadem soude connen ankeren. Dit heb ick aldus op Japara persoonlijk affgepeijlt, ende (om bij occasie te dienen) op pertinente caertiens aengeteekent, dat dan tot slot van deese beschrijvinge noodich geacht heb hier meede tot memorie te noteeren. De stad Japara leijt in een dal, bewesten de rivier, ende dit fortien is met een steenen muer ende ses punten (alle met canon beleijt) omvangen. Hier woonen niet min dan 100,000 huijsgesinnen, hun met allerleij neeringe behelpende. Hier is des Koningshs rijs-tresoir, ende moeten een ijder aldaer present hun gerieff haelen, sonder dat op eenige andere plaetsen, op straffe van de dood, rijs mach vercocht worden; maer moeten hun voorraet alle nae Japara voeren, 't welck van de booste menschen bewoont wert, die (nae 't getuijgenisse der Javaenen selffs) op 't ganse lant te vinden zijn. Dit zij dan 't geene op UEd. bevel, raeckende de zeeden ende manieren der Javaenen, hebben bij een connen stellen, eerbiedich versoeckende 't selve haer alsoo te laeten gevallen, ende haer niet te misnoegen over 't lange verhael, in deesen buijten mijn eijgen meijninge gestelt, alsoo ick niet derff ontkennen, dat in 't t' saemenstellen de passie tot dit volck (van wiens handen ick dickmael gevreesst heb gedood te werden) mij buijten gewoonte wat langer opgehouden heeft, om UEd. van den aert deser menschen wel te informeeeren; die ick oock (buijten haer boosheijt) beminne om haer uijtsteekende eere, die se mij altoos met groote uijtwendige affectie aengedaen hebben; voornaementlijk meede om de eere die ick (tot verwonderinge der Javaenen) van den presente Sousouhounan in zijn speciale omganh gehad hebbe. UEd. buijten deesen eenige andere dienst connende doen, sal ick mij daer over hooghlijck verobligeeren ende altoos mijn debvoir doen, om te blijven UEd. alderootmoedichste dienaer.

Amsterdam, adj 25 April, 1656.

(get.) R. V. GOENS.

Wat in dit stuk tusschen [ ] staat, dat zijn verschillende lezingen uit de uitgaaf van 1666.